

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Stereotypy a postoje týkající se stáří

Roksana Vintoniv

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Praha 2017

Prague College of Psychosocial Studies

Stereotypes and attitudes concerning elderly

Roksana Vintoniv

The Diploma Thesis Work Supervisor: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Prague 2017

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá zkoumáním vlivu určitých stereotypů a postojů na chování či jednání člověka. Na dané téma je blíže nahlíženo pomocí stereotypů a postojů týkajících se stáří. Teoretická část vysvětluje veškeré důležité pojmy a jevy v rámci zkoumané oblasti. Dále také mapuje světové výzkumy zabývající se tématem aktivace určitého stereotypu. V empirické části je pomocí experimentální metody zkoumaný výkon po aktivaci stereotypu stáří.

Klíčová slova: Stereotypy, postoje, stáří, priming, experiment, výkon.

Abstract:

This bachelor thesis engages in the study of the influence of certain types of stereotypes and attitudes on human behavior and actions. Specifically is this work concerned with stereotypes and attitudes of old age. The theoretical part explains all the important concepts and phenomena within the studied area. It also maps world researches dealing with the topic of activation of a certain stereotypes. In the second, empirical part is by the experimental method explored the performance after activation of the elderly stereotype.

Keywords: Stereotypes, attitudes, age, priming, experiment, performance.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně. Veškeré použité podklady, ze kterých jsem čerpala informace, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a citovány v textu podle normy APA.

V Praze dne

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce Doc. PhDr. Karlu Hnilicovi, CSc. za cenné připomínky, trpělivost, podporu a odborné vedení, které mi poskytl při zpracování této bakalářské práce.

Obsah

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Stereotypy	8
1.1 Vymezení pojmu	8
1.2 Význam stereotypů	9
2 Postoje	11
2.1 Vymezení pojmu	11
2.1.1 Objekt postoje	12
2.1.2 Struktura postojů	13
2.1.3 Funkce postojů	13
3 Stáří	15
3.1 Definice stáří	16
3.1.1 Negativní důsledky stáří a úspěšné stáří	17
3.1.2 Stárnutí a mozek	19
4 Stereotypy a postoje stáří	21
4.1.1 Stereotypy stáří	21
4.1.2 Postoje ke stáří	22
5 Experimenty aktivující stereotypy	26
5.1 Priming	26
5.2 Konkrétní výzkumy stereotypů	27
5.2.1 Výzkum Steela a Aronsona	27
5.2.2 Výzkum Bargha, Chena a Burrowse	28
5.2.3 Výzkum vanKnippenberga a Dijksterhuse	30
5.2.4 Experimenty aktivace stereotypů v České republice	30
EMPIRICKÁ ČÁST	34
6 Výzkumné šetření	34
6.1 Cíl výzkumu	34
6.2 Hypotézy	34
6.3 Výzkumná metoda	34
6.3.1 Výzkumný vzorek	35

6.3.2	Experimentální procedura.....	35
6.3.3	Priming.....	37
6.3.4	Test učení.....	38
6.3.5	2.1 Statistická metoda T-test.....	38
6.4	Etické aspekty výzkumu.....	38
7	Interpretace výsledků.....	40
7.1	Základní deskriptivní údaje.....	40
7.2	Závěr a zhodnocení výzkumu.....	43
7.2.1	Diskuze.....	44
	Seznam použité literatury.....	48
	Seznam tabulek.....	1
	Seznam příloh.....	2

ÚVOD

Téma bakalářské práce jsem si vybrala z důvodu osobního zájmu o téma stáří. Myslím, že pro dnešního člověka je obzvláště důležité zabývat se stářím, jelikož se jedná o podstatnou vývojovou fázi osoby a týká se každého z nás. Jedná se o téma podstatné pro celou společnost, protože lidská populace postupně stárne. Dokonce podle Světové zdravotnické organizace se od roku 1980 počet lidí starších 60 let zdvojnásobil. Společnost je však nastavená na výkon, na společenské ulpívání na mládí a atraktivnosti tělesné schránky. Upozornění na známky stáří jako na něco nevhodného, čeho je potřeba se zbavit, ukazuje na co nejvíce možné odsouvání stáří. Je potřeba podotknout, že výzkumů ohledně stáří jako takového, a to především ve světovém měřítku, je opravdu mnoho. Zkoumá se, jaké procesy ve stáří probíhají, jaká témata s sebou stáří přináší a obecně, co se s člověkem v tomto období děje.

Má snaha však spočívá ve zkoumání vžitých stereotypů, především stereotypů stáří, které člověka mohou ovlivňovat v jeho konání i na nevědomé úrovni. Ráda bych svojí bakalářskou prací přispěla k povědomí o stereotypech a postojích, a především upozornila na možné ovlivnění člověka při jejich aktivaci.

Bakalářskou práci jsem rozdělila do dvou hlavních oblastí, teoretické a empirické. V první části se budu detailněji zabývat definováním pojmů významných pro celou moji práci. Dále se zaměřím na stáří a s ním spojené stereotypy a postoje. Na závěr teoretické části zmíním stěžejní světové a české experimenty zabývající se aktivací určitého stereotypu a následným zkoumáním vlivu především na výkon jedince.

V praktické části se budu věnovat vlastnímu výzkumu, který bude probíhat ve formě experimentálního šetření. Jako cíl výzkumu jsem si stanovila zkoumání aktivace stereotypu stáří z hlediska vlivu na další výkon. V této části podrobně popíši jak stanovené hypotézy, použité metody a výběr výzkumného vzorku, tak i samotnou experimentální proceduru.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Stereotypy

Hlavním předmětem zkoumání v mé bakalářské práci jsou stereotypy, proto považuji za vhodné, zabývat se tímto pojmem primárně. Stereotypy budou nejdříve definovány, dále následuje popis významu stereotypů a jejich utváření.

1.1 Vymezení pojmu

Samotný pojem je možné rozdělit na dvě části a přeložit. Řecké slovo **stereos** znamená tuhý, pevný a slovo **typos** znamená vzor či tvar. Stereotypy jsou popisovány jako stabilní prvky ve vědomí, které se obtížně mění. Vyznačují se především svojí setrvačností. Souvisí to s tím, že se utvářejí po celý život. Důležitými činiteli jsou rodina, škola či například média. Stereotypy jsou součástí kultury. Setkáváme se s nimi neustále v průběhu života. Mohou vzniknout například při jedinečné zkušenosti člověka s určitým jedincem z dané sociální skupiny či na základě častějšího setkávání se s podobně vnímaným jevem. Stereotypy se mnohou zakládají na přímých či nepřímých (zprostředkovaných) zkušenostech s danou kategorií (Maříková, H., Petrusek, M., & Vodáková, A. (1996). Allport (2004) uvádí, že stereotypy i předsudky nejsou vrozené, ale právě naučené v průběhu života.

Samotný pojem stereotyp definoval W. Lippmann v roce 1922, jako určité představy v mysli, které přiřazujeme ostatním lidem a na jejichž základě člověk interpretuje realitu (jak uvádí Novák, 2002).

Stereotypy autoři často definují jako sdílená přesvědčení či úsudky více lidí o určitých rysech a charakteristikách jedinců, jež patří do konkrétní sociální skupiny. Takové představy jsou připisovány všem členům určité skupiny. Jinak řečeno díky stereotypům přisuzujeme jednotlivým příslušníkům určité skupiny všechny typické charakteristiky pro celou skupinu, do které jedinec spadá (viz například McGarty, Yzerbyt, & Spears, 2002; Novák, 2002).

Nejmodernější pojetí popisuje stereotyp především jako paměťové schéma či strukturu, v němž dochází k jisté asociaci mezi určitou kategorií a atributem. V takové paměťové struktuře jsou právě zakódované informace o attributech určité

kategorie (viz například Katz, Braly, 1933; Hnilica, 2010). Sociální kategorií můžeme nazvat soubor lidí, kteří sdílejí určitý společný znak (Hnilica, Francová, Komárková, & Smetáčková, 2017). Tito autoři také popisují, že atributy (například usměvavý) jsou asociovány s kategorií (například Američan), a to ne na základě logiky. Můžeme například popsat typického Američana, a to na základě jedné krátké návštěvy jeho rodné vlasti.

Stereotypy můžeme dělit podle toho, koho se týkají. Zda jsou stereotypy o skupině, do níž člověk sám patří, nazýváme je autostereotypy. Pokud člověk mluví o cizí skupině, do níž sám nepatří, nazýváme je heterostereotypy (Petrušek et al., 1996). Existuje mnoho dělení stereotypů jako například stereotypy etnické, genderové a podobně. Ve své práci se zabývám především stereotypem na základě příslušnosti do vyšší věkové kategorie.

1.2 Význam stereotypů

Charakteristický rys stereotypů je generalizování, tedy zevšeobecnění různých sociálních skupin na základě jedné zkušenosti s člověkem z této konkrétní skupiny. Je potřeba zmínit, že aby se jednalo o stereotyp, musí se generalizace týkat lidí. Proto někteří autoři do stereotypů nepřirazují generalizace týkající se například potavy, oděvu či zvířat (viz například McCauley, Stitt, & Segal, 1980). Hartl a Hartlová (2004) popisují, že: „používání stereotypů umožňuje rychlé zpracování a uložení informací, i když za cenu jejich zkreslení. Stereotypy mají právě tuto výhodu, díky které se můžeme ve světě jednodušeji orientovat a organizovat si svět“ (s. 564). Dá se tedy říci, že jedinec bez stereotypů by nejspíše svět vnímal velmi chaoticky.

Stereotypy člověku umožňují vytvořit si v krátkém časovém intervalu názor a tím i pohled na život. Pomáhá to člověku jednodušeji nahlédnout na svět. Na druhou stranu je potřeba si uvědomovat útržkovitost a stigmatizaci stereotypů. Proto si myslím, že se jedná o velmi užitečný mechanismus, který se však nesmí stát příliš rigidní. Přeci jen kvůli stereotypům můžeme přehlédnout jedinečnost určitého člověka, neboť na něj můžeme pohlížet přes již předem vytvořenou šablonu. Stereotypy mohou tedy napomáhat k sebenaplňujícím proroctvím. Může to vést k selekci ve smyslu výběru toho, na co člověk zaměří svou pozornost, tedy čemu bude přikládat důležitost. Následně tímto vyzdvihne to, co bude považovat za

důležité a podle toho se začne chovat. Stereotypy tedy mohou být neutrální, pozitivní či negativní. Negativní stereotyp může vést k negativnímu postoji a takovýto postoj může vést k předsudkům. Zatímco neutrální stereotypy můžeme považovat za neškodné (Kosek, 2004).

Jak uvádí autoři McGarty, Yzerbyt a Spears (2002), stereotypy se vyznačují třemi principy. Jako první autoři popisují důležitost stereotypů v tom, že pomáhají člověku k vysvětlení různých situací, kterým pak lépe rozumíme. Další princip, který autoři popisují je, že stereotypy slouží jako nástroj k šetření energie. Tento princip člověku usnadňuje pozorování okolního světa a šetří energii v tom smyslu, že člověk nemusí vynakládat tolik úsilí na reakci v podobných situacích, není tedy potřeba nová analýza těchto situací. Jako poslední princip popisují formování stereotypů v souladu se sociálními normami skupiny, do níž pozorovatel patří. Často například jedna určitá skupina nahlíží na druhou skupinu v jistých stereotypech, které jsou v souladu s tím, do jaké skupiny patříme.

Allport (2004) popisuje hlavní funkci stereotypů v tom, že pomáhají v racionálním odůvodnění našeho přístupu k členům nějaké určité skupiny. Stereotypy fungují jak na uvědomované, tak na neuvědomované úrovni. Pro mou práci je však stěžejní, že stereotypy fungující na neuvědomované úrovni také ovlivňují kognitivní procesy a chování člověka. Toto potvrzují různé výzkumy, které ve své práci dále zmiňuji.

Ve své výzkumné studii Hnilica, Francová, Komárková a Smetáčková (2017) zjistili, že stereotypy splňují důležitou funkci při udržování morálního řádu společnosti. Je tomu tak v případě, kdy obsah stereotypů reflektuje obsah morálních norem. Autoři svoji studii zakládali na hypotéze, že „máme tendenci připisovat různým skupinám schopnosti a pracovitost v závislosti na tom, jaký je jejich sociální status. A to v principu nezávisle na tom, zda jejich sociální status s jejich schopnostmi a pracovitostí souvisí“ (s. 110).

2 Postoje

V této kapitole se věnuji obecné charakteristice a vymezení postojů. Nejdříve vymezím samotný pojem a dále se budu věnovat struktuře a funkcím postojů. Výrost a Slaměnik (2008) vysvětlují popularitu zkoumání postojů při vysvětlování příčin chování sociální skupiny či jedince. V sociální psychologii se právě zkoumá vztah mezi postoji a následným chováním k danému objektu. Extrémní postoje mohou způsobit extrémní chování (Myers, 2016).

2.1 Vymezení pojmu

Existuje mnoho definic postojů. Současní výzkumníci často uvádí komplexní definici, že „postoj je psychologická tendence vyjádřená hodnocením určité entity s určitou mírou souhlasu či nesouhlasu“ (viz například Eagly & Chaiken, 1998, s. 269). Postoje se tedy vyznačují hodnotící složkou ve vztahu k určitému objektu, osobě či například události. Podle Hnilici (2010) je postoj založený na hodnocení atributů stereotypu. Znamená to, že postoje se projevují ve formě pocitů a sklonů. Člověk díky postojům některé objekty upřednostňuje a k jiným může mít odpor. Zkrátka zaujme nějaké stanovisko. Takové reakce v podobě hodnocení postoje se vyvolávají v případě, kdy objekt tvoří mentální reprezentaci v paměti jedince. Pokud se člověk setká s určitým objektem, dojde k procesu vybavování, a tedy i k postoji. Pokud se jedná o postoje, jde o přesvědčení a pocity související například s určitou situací či osobou (Hewstone & Stroebe, 2006).

Stejně jako stereotypy, postoje také ovlivňují vnímání, myšlení a chování člověka. Znamená to tedy, že postoje nepůsobí pouze na úrovni myšlenek, ale jako takové ovlivňují chování člověka. Allport (2004) definuje postoj jako „mentální nebo nervový stav pohotovosti, který má motivující nebo brzdící vliv na chování, a to vůči objektům a situacím, s nimiž je individuuum v relaci“ (s. 41). Tato definice vyzdvihuje to, že se postoje týkají i chování nebo jednání. Takové chování často probíhá na nevědomé úrovni.

Existuje mnoho výzkumných studií, které se zabývá tím, jestli postoj a chování spolu opravdu souvisí. Zda se dá chování například předpovídat postoji jedince k danému objektu. Hayesová (2007) ve svém díle na vybraných výzkumech

popisuje mimo jiné to, že postoje, které verbálně přemíláme se mohou lišit od postojů, z nichž opravdu pramení naše chování.

Jinak řečeno lidé mohou něco říkat, ale jejich činy s tím nemusí být v souladu. To poukazuje na to, že postoj nemusí být ukazatelem přesného chování, tedy že postoje a chování nemusejí být vždy v souladu. Myers (2016) mluví o tom, že postoje podléhají mnohým vlivům, a proto se nedají přesně zjistit. Vlivům podléhá jak vyjádření postoje, tak i samotné chování. Autor jako příklad zmiňuje tlak okolí na to, co přesně chce slyšet či co vyžaduje. Dalším významným faktorem, na němž může záviset chování, jsou situační podmínky. Postoje nám sice v určitém smyslu pomáhají předvídat a chápat chování, ale neznamená to, že se opravdu jedná o kauzální vztah.

O tom, jak se postoje utvářejí a vyvíjejí, existuje také mnoho teorií. Tesser (1993) popisuje (jak uvádějí Výrost & Slaměník, 2008), že část postojů je vrozených, ale většinou se utvářejí v rámci socializace, a to buď zprostředkovaně, například pomocí sociálního učení či přímou zkušeností s konkrétním objektem. Autor je tedy považuje především jako získané v průběhu života. Jiní autoři jako například Eysenck a Wilson (1975) považují (jak zmiňuje Hayesová, 2007) postoje z velké části za vrozené. Autoři tuto teorii rozvíjeli na základě popisu vrozených rysů osobnosti. Jako základ postojů považují rys neurotismu a stability.

2.1.1 Objekt postoje

U postojů, na rozdíl od stereotypů, může být objektem cokoliv. Psychologický slovník Hartla a Hartlové (2004) nám nabízí definici, že „postoj je sklon ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama“ (s. 442). V této definici můžeme spatřit možnost objektů u postojů. Objektem postoje mohou být předměty konkrétní, jako například ovoce nebo objekty abstraktní jako například hladomor. Objekt postoje může být i osoba či konkrétní skupina. Některé postoje specificky pojmenováváme na základě objektu stereotypu. Může se jednat o předsudky, pokud jsou postoje směřovány ke společenským skupinám, především jsou-li negativní. Sebehodnocení je to, pokud se postoje týkají postoje k sobě samému. O hodnoty se jedná, pokud je to postoj k abstraktním entitám. Některé předměty postoje mohou ihned automaticky vyvolat postoj, aniž bychom o tom vědomě přemýšleli (Eagly & Chaiken, 1998).

2.1.2 Struktura postojů

Postoje mají svojí vnitřní strukturu tvořenou ze tří částí. Tvoří je kognitivní, emocionální a behaviorální složky. Kognitivní část zahrnuje názory, myšlenky a posuzování předmětu, k němuž jedinec zaujímá postoj. Emocionální dimenze vyjadřuje emoce související s předmětem postoje, tedy co k tomuto předmětu jedinec cítí a jak na něj emocionálně reaguje. Může se jednat o pocity libosti či nelibosti. Poslední behaviorální složka vyjadřuje sklony k chování či tendence jednání ve vztahu k předmětu postoje (Hayes, 2007).

2.1.3 Funkce postojů

Postoje plní jisté funkce v životě člověka. Ve většině odborných publikací autoři popisují různé výčty funkcí postojů, které mají mezi sebou jemné rozdíly, ale ve výsledku popisují podobné aspekty. Podle Myerse (2016) díky postojům posuzujeme svět efektivně a snažíme se hledat podobnosti na základě pocitů člověkem prožitých při konkrétních situacích. Člověk se může rozhodnout v jednání například pouze na základě pocitu z takovéto situace.

Autoři Smith, Bruner a White (1964) popsali výčet různých funkcí postojů (jak uvádí Hewstone&Stroebe, 2006). Tento konkrétní výčet funkcí postojů popisují v odstavcích níže. Podle těchto autorů jsou postoje hlavním nástrojem osoby pro kontakt s realitou. Zde jsou tři hlavní funkce postojů:

- **Znalostní funkce**, tedy „funkce postojů řídit, organizovat a usnadňovat zpracování informací“ (Hewstone & Stroebe, 2006, s. 285). Tato funkce lidem pomáhá předvídat objekty a události ve světě. Díky této funkci člověk může usměrňovat reakce vůči předmětům a událostem v jeho okolí. Muže se tak na základě negativního postoje k nějakému objektu vyhýbat tomuto konkrétnímu objektu, což člověku šetří energii a nemusí při každém shledání s objektem trávit čas vyhodnocováním.
- **Utilitární funkce** autoři vysvětlují, jako „funkci postoje řídit chování tak, aby byly odměny maximální a tresty minimální“ (Hewstone & Stroebe, 2006, s. 286). Postoje tedy slouží člověku k tomu, aby dosahoval pozitivních důsledků a vyhnul se těm negativním. Tato funkce se zakládá na teorii učení. Záleží na tom, zda si člověk objekt spojí s odměnou či s trestem a následně

podle toho usměrňuje své postoje a chování. Například postoj ke cvičení může u někoho být založený na odměnách typu hezké a zdravé postavy a zároveň trestu v podobě námahy a investovaného času. Může to vést k chování, že jedinec bude cvičit lehčí variantu, která nebude obnášet tolik námahy a stanoví si kolik času kolik ho chce aktivitě optimálně věnovat.

- **Funkce sociální identity**, podle autorů „zahrnuje aspekty sebevyjádření a sociální interakce“ (Hewstone & Stroebe, 2006, s. 286). Vyjádřením svého názoru člověk vytváří či posiluje své sociální vztahy s okolím a zařazuje se do určité referenční skupiny s podobnými postoji a názory, čím vyjadřuje to, že do té skupiny patří, neboť sdílí stejné postoje. Jedná se o funkci sociálního přizpůsobení s cílem sociální identity, jež hraje významnou roli v životě člověka.

3 Stáří

V této třetí kapitole své práce se zabývám samotným pojmem stáří. Uvádím různé definice stáří, členění stáří, a nakonec se popisuji mozek ve stáří z hlediska jeho výkonnosti a funkce, kde uvádím i některé výzkumy týkající se tohoto tématu.

V dnešním době s kultem věčného mládí je těžké přijímat období stáří jako další vývojovou fázi svého života. Je potřeba si uvědomovat, že každý člověk stárne. Takovéto tvrzení je samozřejmě známé a uznávané. Mnoho lidí se však domnívá, že se jich stáří netýká, a přitom se často blíží k tzv. oficiální hranici stáří. Lidé v moderní době nechtějí o stáří slyšet, nechtějí ho vidět a už vůbec nechtějí být staří. Stáří přináší nové zkušenosti, se kterými se každý člověk musí nějakým způsobem vyrovnat. Musí se tedy neustále přizpůsobovat novým problémům a změnám (Vágnerová, 2007).

Toto období mnoho odborníků pojímá různými způsoby. Někteří odborníci období stáří považují za velmi těžké, a dokonce se na něj dívají jako na nejnamáhavější etapu života než roky života předtím. Jiní autoři čas stáří popisují jako dobu poměrného klidu a pohody. Každopádně se jedná o období, kdy člověku ubývají tělesné i duševní síly. Nastává tedy řada involučních změn. Involuce je postupná a nevyhnutelná, přestože dnes existuje spousta možností, jak stárnutí „oddálit“ pomocí různých kompenzací (léky, operace). Člověku klesá celková výkonnost orgánů, zpomaluje se metabolismus a část mozkových buněk přestává fungovat, avšak vše s individuálními rozdíly. Stárneme tedy různým tempem (Říčan, 2014).

Součástí vývoje člověka je stárnutí. Dle Erika Eriksona má člověk v období stáří, po roce 65, finální vývojový úkol. Jde o dosažení integrity ega přijetím svého života i s nedostatky a chybami, kterých se během života dopustil, a vyhnout se pocitu zoufalství z nedostatečného času na nový život. Dosažením integrity ega, člověk dosáhne ctnosti, kterou je životní moudrost. Například Carl Gustav Jung vidí stáří jako období k rozvoji své osobnosti a vytváření hodnot. Stárnutí tedy popisuje jako vyhrazený čas k harmonizaci vědomých i nevědomých složek osobnosti. Dle Junga k dosažení vyrovnanosti stáří si musí člověk pomoci sám, člověk musí smysl

života naleznout uvnitř sebe, ve svém nevědomí. Stáří s sebou nepochybně přináší spoustu nových podmínek, kterým se člověk musí přizpůsobit. (Thorová, 2015).

Dnes se ve staří lidé mohou setkávat i s diskriminačním chováním či nevhodným chováním od svého okolí. Stáří je často vnímané jako handicap a vůbec je kolem stárnutí mnoho obav spojených se smrtí a podobně.

3.1 Definice stáří

O stáří se často mluví jako o tělesném, psychickém, sociálním a duchovním jevu. Definovat stáří je velmi obtížné. Proto složitost tohoto jevu můžeme zjednodušit dělením stáří na normální a patologické stárnutí. Do patologického stárnutí patří nemoci (například demence) či různá prodělaná trauma. Přesné definování je složité, jelikož stáří je individuální a podílí se na něm spousta faktorů. Míra involuce a ukazatele či projevy stáří jsou z velké části individuální. Jedná se tedy o tvárnost stáří, jelikož se na něm podílí jak dědičnost, tak i chování jakožto životního stylu, který člověk vede. Významnou roli hraje například strava, pohyb, požívání návykových látek (například alkohol či cigarety). Dopady mají zdravotní komplikace týkající se právě stáří, protože s příchodem zdravotních komplikací se lidé začínají považovat za staré. Pozitivní efekt na stáří má zdravá a vyvážená strava, hlavně v náročných obdobích nemocí či operací, kdy je při uzdravování nutný příjem vitamínů a pohyb (Kalvach, 2008, uvádí Thorová, 2015).

Světová zdravotnická organizace uvádí, že „stařecký věk neboli senescence je obdobím života, kdy se poškození fyzických či psychických funkcí stává významně manifestní při srovnání s předešlými životními obdobími“ (uvádí Haškovcová, 2010, s.20).

Pojem stáří definujeme skrze:

- **Chronický věk** – V tomto „pojetí“ je stáří pevně určeno kalendářním věkem. Doba, od které se člověk považuje za starého se historicky proměňuje a hraje v ní velkou roli průměrný věk populace. Byly doby, kdy se lidé běžně dožívali v průměru pouze 40 let a všichni starší se považovali za takzvané kmety. Přesuneme-li se do současnosti, označujeme člověka jako starého, jakmile překročí hranici 65 let (v globálním měřítku je stáří přisuzováno spíše

k překročení hranice 60 let – nutno podotknout, že v některých zemích jsou za staré lidi označováni už od 50 let výše).

- **Biologický věk** – Biologický věk je často velmi provázán s výkonností. Určuje je stupeň involuce a degenerace tkání, která s sebou nese viditelný pokles fyzických sil a kognitivních schopností, které jsou vnímány jako celková výkonnost organismu. Nutno zdůraznit, že mezi biologickým a kalendářním věkem bývají výrazné rozdíly. Tyto rozdíly jsou mimo jiné vytvářeny odlišnými podmínkami a životní úrovní konkrétního člověka.
- **Změny v sociálních rolích** – Stáří z hlediska sociálního fungování opisuje důležité sociální milníky v lidském životě. Sociální role bývají různé na základě konkrétních preferencí člověka. Většina z nich se však objevuje v opakujících se vzorcích. Jedná se například o: odstěhování se od rodičů, založení rodiny, ukončení aktivního rodičovství a odchod z práce (Thorová, 2015).

Další možností, jak zjednodušit komplikovanost stáří je dělení na základě věku. Autoři mohou na základě členění stáří snadněji zkoumat člověka podle toho, v jaké fázi stárnutí se nachází. V současné době, se pro druhou polovinu života, jak uvádí Haškovcová (2010), používá následující členění:

- 45 – 59 let: střední nebo také zralý věk
- 60 – 74 let: rané stáří
- 75 – 89 let: stařecký věk neboli vlastní stáří
- 90 let: dlouhověkost

3.1.1 Negativní důsledky stáří a úspěšné stáří

Stáří jako takové doprovází mnoho negativních důsledků, proto bych na ně ráda nahlédla v podobě vyzkoumaných dat. Důležité je také zmínit i výzkumy, které zkoumají opačnou stránku věci, konkrétně to, jaké pozitivní aspekty stáří přináší. V této části vycházím z poznatků Thorové (2015).

Vyšší věk s sebou často přináší i vyšší pravděpodobnost nástupu demence. I když je demence patologický jevem a netýká se samozřejmě všech starých osob,

přesto stáří často doprovází. Příčina tkví ve významném úbytku kognitivních funkcí, kterou trpí 25 – 30 % osob starších 85 let. Můžeme také říci, že stárnutím populace se zvyšuje i počet lidí s demencí. V tomto měřítku to znamená, že ve společnosti roste počet osob plně závislých na pomoci rodiny či společnosti, v důsledku výrazných poruch paměti, úsudku, schopnosti učení, myšlení, orientace a také zhoršením sebekontroly, emoční lability.

Stáří může být také provázené depresí, která se týká zhruba 10 % seniorů. Za častými somatickými problémy a návštěvami u lékařů může stát právě skryté depresivní onemocnění. Zajímavý je fakt, že ještě častější výskyt deprese je u starších osob žijící v kolektivních zařízeních určených pro seniory. Co se týká suicidality, tak je až 2 krát vyšší než v populaci středního věku. Na sebevražedném jednání se podílí jak biologické změny, tak i různá tělesná onemocnění.

Stáří se také potýká se zvýšeným rizikem úrazů. U osob nad věk 65 let je se dokonce zvětšuje riziko pádů. Pokud se jedná o zlomeninu krčku, tak 20 % zraněných osob v důsledku tohoto zlomení do roka umírá. U starých osob také dochází k bagatelizování zdravotních problémů v tom smyslu, že jsou přičítány stáří („co čekáte v tomhle věku“). Proto pak nedochází k léčbě závažných nemocí.

Thorová (2015) popisuje geriatrickou deterioraci nastávající si při zhoršujícím se psychickém i fyzickém stavu. Extrémní projev je tzv. syndrom geriatrické křehkosti. Znaky provázející tento jev jsou pocity vyčerpanosti, kontinuální pokles váhy, slabost, pomalá chůze a nízká fyzická aktivita. Výskyt syndromu často znamená poukázání na zhoršování stavu zdraví, vyšší nemocnosti a blížící se smrti.

Výzkum ve Velké Británii ukázal, že doporučené množství alkoholu překračuje v důchodovém věku 17 % mužů a 7 % žen. Thorová (2015) popisuje, že se jedná o doporučovanou hranici alkoholu pro osoby nad 65 let, a to jsou 4 decilitry piva a menší sklenka vína. Výzkum také ukázal, že alkoholismem trpí 1 – 3 % starších osob. Samozřejmě starším lidem alkohol škodí víc, jelikož jejich organismus již neumí tak dobře odbourávat alkohol, jako u mladších jedinců.

Klíčové je také to, že v důsledku involučního procesu, starší osoby tvoří v mnoha situacích rizikovou skupinu pro nesprávné zacházení a zneužívání

v rodinách i v různých zařízeních (nemocnice, domovy důchodců). Výzkumy v této oblasti ukazují, že 9 % populace seniorů vypráví o špatném zacházení a zneužívání.

I přes všechny výše zmíněné negativní faktory doprovázející stáří (involuční změny, zhoršení zdraví), může stáří patřit do šťastných období života. Lidé ve stáří často uvádí, že mají více času na radost přinášející činnosti a také stáří uvádí jako období s nejméně starostí. Snížení počtu starostí také ukazují výzkumy, že frekvence každodenních starostí postupně klesá, a to zhruba od 55 let až po pokročilé stáří.

3.1.2 Stárnutí a mozek

Gruss (2009) popisuje, že stáří přináší zhoršení jak somatického, tak i psychického stavu. Proces takového tělesného a duševního úpadku je však individuální a záleží na čase, rozsahu a závažnosti projevů. Hlavní činitelé jsou dědičné předpoklady a důsledky vnějších vlivů (zátěž, životní styl), kterým byl člověk během života vystavován. Nyní se budu podrobněji zabývat souvislostí mezi stárnutím a mozkem, neboť toto téma je důležité pro výzkumnou část mé práce.

Neurobiologie se zabývá mechanismy na úrovni mozku, které jsou základem daného chování. Jedním z projevů stáří je atrofie, tedy úbytek mozkové tkáně. Atrofie pak způsobuje úbytek mozkové hmoty, a to zapříčiňuje narušení různých funkcí mozku, které řídí dané oblasti. Nastává tak zpomalení poznávacích funkcí a zhoršení pozornosti. Významný je i úbytek synaptických spojení, které mají za následek zhoršování kvality přenosu jednotlivých asociačních oblastí, což může vést ke zpomalení psychických funkcí. Člověk je ve stáří celkově pomalejší, méně flexibilní a je pro něj těžké se soustředit na více podnětů. Se zpomalením poznávacích procesů, přichází i prodloužení reakčních časů. Nedostatky můžeme spatřovat například v paměťových funkcích na základě kterých člověk může mít problémy s učením. Toto se ukazuje v horším vybavování nových informací, ve větší unavitelnosti, a se sníženou schopností zpracovávat informace. V důsledku toho se zpomaluje i myšlení. Můžeme tedy říci, že atrofické změny určitých oblastí mozku ovlivňují pokles kognitivních funkcí (Vágnerová 2007).

Celkové zpomalení má za následek až dvojnásobné prodloužení časového limitu potřebného ke zvládnutí nějakého úkolu. Větší unavitelnost a citlivost ke stresu, může způsobovat vyšší nárůst chyb při plnění konkrétních úkolů.

Významnými činiteli mohou být také tlak. Větší rychlost provádění úkolů může zvyšovat vnitřní napětí a tím i riziko k chybovosti (Vágnerová 2007).

Zajímavé je, že u mladých lidí se při řešení problémů spíše aktivizují jen úzce specializovaná mozková centra, zatímco u starších lidí mozek funguje spíše na komplexnější bázi. Různé výzkumy potvrzují odlišné zapojení určitých oblastí mozku během řešení problémů u starších a mladých osob. Můžeme tomuto jevu rozumět jako projev funkční plasticity mozku, v důsledku kompenzace určitých mozkových funkcí (Stuart-Hamilton, 1999).

Plasticita je jedním ze základních pojmů moderního výzkumu mozku. V rámci neurobiologie plasticita představuje dynamický vztah mezi formou a funkcí mozku. Skutečnost, že mozek jako orgán vyvolává mozkovou činnost a že tato funkce zpětně působí na mozkové struktury je dnes považována za prokázanou, avšak jak vypadá toto obousměrné působení, je zatím nejasné. Důležité je, že plasticita souvisí s vývojem v tom smyslu, že pozdější změny jsou založeny na těch dřívějších a jsou jimi spolu podmíněny na tom, kým jsme a jací budeme. Proto má plasticita v našem vývoji silné důsledky. Plasticita rovněž poukazuje na úlohu mozku v našem prožívaném bytí a stárnutí (Gruss, 2009).

4 Stereotypy a postoje stáří

V předchozích kapitolách jsem teoretickým způsobem popsala stereotypy, postoje a stáří. Nyní tyto termíny mohu propojit a více se jimi zabývat v této kapitole.

Považuji za významné psát o stereotypech a postojích stáří, neboť je důležité si uvědomit to, o čem ve svém díle pojednává Hnilica (2010), že „stereotypizace a postoje jsou v úzkém vztahu s diskriminací. Diskriminací se rozumí nerovné chování vůči jednotlivcům na základě jejich příslušnosti k určité sociální kategorii, případně zvýhodňování či znevýhodňování celé sociální kategorie“ (s. 18). Autor uvádí různé formy diskriminace jako je například odmítání pomoci, držení distance od příslušníků dané kategorie či aktivní agrese ve smyslu týrání, zneužívání a podobně. Řadíme sem tedy různé formy diskriminačního chování, probíhající buď kontrolovaně či automaticky.

Je potřeba si uvědomit, že existuje hrozba stereotypizace. Takovou situaci popisují autoři Steel a Aronson (1995) jako tlak na jedince, který v danou chvíli čelí riziku, že se v jeho výkonu v různých typech úkolů potvrdí určitý negativní skupinový stereotyp.

Myslím, že je důležité uvědomění si stereotypů. Jako příklad mohu uvést výzkum, ve kterém autor Bringham (1972) zkoumal sílu stereotypů a postojů k černošům na bělošských respondentech. Jeho výsledky ukazují, že čím byla stereotypizace silnější, tím byl zápornější postoj (viz Hnilica, 2010). Čím jsou stereotypy silnější, tím zápornější vyvolávají postoje. Autor popisuje sílu stereotypu v součtu stereotypních atributů. Čím více atributů, tím je stereotyp silnější.

Pro moji práci, především v té výzkumné části, je potřeba zmínit, že Hewstone a Stroebe (2006) ve svém díle ukazují výzkum účinků postojů. Poukazují na to, že postoje ovlivňují všechna stádia zpracování informací, patří sem jak pozornost, tak i následné vybavení.

4.1.1 Stereotypy stáří

V této části práce se zaměřím na negativní stereotypy stáří. Staří lidé jsou často stereotypně považováni za homogenní skupinu, jež je specifická množstvím

negativních vlastností. Nebere se ohled na individuální rozdíly a staří jedinci jsou považováni za unavené, nepružné, protivné, bezmocné, pomalé a nevykonné členy společnosti (Thorová, 2015).

Haškovcová (2010) uvádí, že staršího člověka anticipujeme jako pomalu se pohybujícího, sehnutého, slabého, zapomínajícího a taktéž devalvujeme jeho způsob života. Mezi nejčastější stereotypy stáří se dle Palmore (1999) řadí představa, že staří lidé jsou nemocní, osamělí, oškliví, nepříjemní, depresivní a podobně. Dopady negativních stereotypů na naše chování jsou velmi významné. Z průzkumů v USA vyplývá, že starší osoby jsou nejrychleji rostoucí skupinou, ale paradoxně obraz společnosti je vykresluje jako skupinu, která ze společnosti mizí. Jako jeden z příkladů uvádí Palmore skutečnost, že staří lidé nejvíce sledují televizi, přesto je v ní však stáří vidět jen minimálně (tendence je ukazovat mladé a krásné, pokud je stáří v televizi vidět, často se jedná o negativní formu). V dotazníku s podtitulem Ageismus bylo zkoumáno, zda se starší osoby již setkaly s diskriminací například u lékaře, v zaměstnání, v obchodech či v jiných službách. Výsledky dotazníků u Palmora vyšly tak, že je stáří v Americe vnímáno spíše negativně.

Při stáří nejde jen o stereotypy, ale také o sebe obraz. Hamilton (1999) uvádí, že pro porozumění stárnoucí osobnosti je třeba zvažovat vnější vlivy, které sebe obraz starého člověka ovlivňují. Podstatné je, jak člověk sebe samého hodnotí. V sebe obraze je také obsažen kognitivní aspekt, který shrnuje, představu o charakteristikách a podstatě vlastní osobnosti.

Propojení negativních stereotypů a sebe obrazů podporuje Ward (1984) uvádí, že stereotypy mají vliv na sebedůvěru starých lidí a čím více stereotypům starý člověk podléhá, tím je jeho sebedůvěra nižší. Zásadní roli pak hraje to, jaké stereotypy si lidé o stáří během celého života utváří. Například pokud člověk přikládá velký význam svému vzhledu, dost často zcela odmítá přijetí nálepky stáří a snaží se tento proces všemi možnými způsoby zpomalit.

4.1.2 Postoje ke stáří

Ve společnosti panuje mylná představa o tom, že bylo stáří v dřívějších dobách více uctíváno a chráněno. Sociální status stáří je a byl nejen v různých kulturách, ale i dobách značně odlišný. Přestože se někteří staří lidé těšili vysokému respektu a byli uctíváni, byli také často považováni za zbytečné a bylo jimi

pohrdáno. Zjednodušeně by se dalo říci, že pozice starých lidí závisela na vyspělosti a hierarchii společnosti (bohatství, náboženské vlivy, ekonomické a demografické podmínky) (Gruss, 2009).

Na stáří ve společnosti je nazíráno ze dvou úhlů pohledu. V prvním případě je stáří vnímáno jako laskavé, trpělivé, moudré je tudíž přijímané s respektem a úctou. Z pohledu druhého pojetí, je stáří přisuzováno strádání, bolesti, neschopnost a nemocím. Vzbuzuje tedy obavy, strach a negativní emoce (Haškovcová, 2010). V dnešní společnosti se objevují oba postoje ke stáří. Za zneklidňující však považují nárůst negativního postoje ukazující se nepřátelským chování vůči starým lidem.

Podle Vágnerové (2015), je postoj současné společnosti ke stáří a starým lidem spíše negativní, odmítavý a podceňující. Stářím se spíše rozumí období, kdy člověk pouze upadá. Najednou v tomto období zkušenosti a schopnosti ztrácejí svůj smysl a z praktického hlediska takový člověk již není přínosný. Je to především zapříčiněno hodnotovým systémem dnešní společnosti, která se zaměřuje na zachování všech kompetencí mládí jako je například vzhled a výkon. Vše ještě umocňují a zvýrazňují média, jež budí dojem důležitosti vnějšího vzhledu. Tímto hodnotovým nastavením se staří lidé silně znevýhodňují.

Vágnerová (2007) uvádí, že „v současné české společnosti se nevytvořil žádný imponující a obecně akceptovaný model stáří. Vytvoření přiměřeného postoje k vlastnímu stáří podmiňuje schopnost racionálního zhodnocení a emočního vyrovnání s nepříznivými změnami, i aktivní přístup k řešení problémů“ (s.305).

Haškovcová (2010) uvádí, že „většina „nestarých“ přejímá obecně tradovaný názor, že stáří vlastně nestojí za nic. Logický důsledek takových postojů je odklon od všeho a všech, kteří jsou staří či stáří připomínají.

Z výše popisovaného hodnotového systému právě například vychází ageismus. Jde tedy o negativní postoj vzešlý pouze na základě chronického věku, který může dokonce vyústit v ageismus. Samotný pojem ageismus vychází z anglického slova age, které znamená stáří či věk. Tošnerová (2002) definuje ageismus jako postoj, který vyjadřuje obecně sdílené přesvědčení o nízké hodnotě a nekompetentnosti stáří. Ageismus může vést k vyčleňování ze společnosti a k vylučování na základě věku, jelikož z tohoto hlediska se stáří považuje za období

ztrát a úpadků. Palmore (1999) do ageismu zařazuje i projevy diskriminace vůči osobám ve starším věku či skupině starších jedinců. Ageismus, tedy jako další předsudky nepřiměřeně generalizují. V případě ageismu často právě na základě takovýchto představ dochází například ke složitému hledání pracovního místa. Z ageismu také vyplývá tendence seniory izolovat.

Palmore uvádí příklad ageismu, který se ukazuje na upřednostňování mládeže:

- Mladí mohou zapomenout jméno nebo adresu bez toho, že by se s nimi jednalo s blahosklonnou přezíravostí.
- Mladí mohou chybovat či být pomalí bez nálepky, že jsou nemohoucí či senilní.
- Mladí lidé mohou sdělovat příznaky svých nemocí a zaujmou jimi, aniž by byli odbyti poukazem, že neduhy přináší věk.

V České republice je známý výzkum Tošnerové (2002), který je zaměřený právě na postoje stáří a na téma ageismu. Autorka zjišťovala postoje ke stáří a názory na zdravé a nemocné stáří. Průzkum proběhl mezi lety 1999-2001 a jeho stěžejní částí je dotazníkové šetření. Jako první byly zkoumány postoje ke zdravé starší populaci. Zkoumaná skupina byla tvořena policejními inspektory v Praze (věk 20 – 27 let). Autorka očekávala u inspektorů základní vzdělanost v otázkách sociální psychologie, v komunikaci a v jednání s lidmi napříč věkovými skupinami. Odpovědi předpoklad autorky nepotvrdily, a to zejména kvůli generalizaci. Inspektoři také považovali za nepodstatné problémy seniorů a z odpovědí byly patrné prvky ageismu.

Dále se autorka zabývala starší nemocnou populací. Druhá skupina probandů byla tvořena ze studentek vyšší odborné školy sociální v Praze (věk 19 – 27 let). Výsledkem šetření byla překvapivě skutečnost, že studentky považují sociálně právní práci za marnou, náročnou a bez žádoucích výsledků. Dle Tošnerové (2002) se zde ale objevuje pozitivní vnímání osobního zážitku z kontaktu se starším člověkem, které slouží jako hlavní motivace práce se seniory.

Třetí skupina respondentů byla tvořena studenty třetího ročníku sociální práce na Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze (věk 22 – 26 let). V této skupině

z odpovědí studentů nebyl patrný vliv oboru. Podle autorky měly velkou roli rodinné zkušenosti. Z odpovědí byla patrná obava z nemocí a stáří.

Čtvrtá skupina byla složená ze studentů medicíny ze čtvrtého ročníku 1. a 3. lékařské fakulty Karlovy univerzity. Tošnerová vnímala jejich postoj za zajímavý. A to především díky smířlivému a ochotnému postoji k vyplňování dotazníku v kontrastu s tím, jakou důležitost přikládají studenti k předmětu geriatric. V několika případech totiž dávali najevo, že předmět vnímají jako ztrátu času.

Pátá skupina respondentů se skládala z profesorek zdravotních škol, vyučujících odborné předměty (věk 25 – 55 let, v průměru 41 let). Autorka u výsledků těchto respondentů ukazuje, že se ani v jednom případě nevyskytuje známka syndromu vyhoření. Z odpovědí autorka pocítovala bohatou praxi a zkušenosti zkoumaných osob. Zde pokládá otázku, zda až dlouholetá zkušenost může ukázat reálnější pohled na stáří.

Tošnerová (2002) v závěru své studie uvádí, že „Z názorů na stáří uvedených ve studii vyplývá, že rozhodující skutečností, která utváří naše postoje k seniorům je množství a kvalita kontaktů se starší populací v rodině v dětství i dospívání“ (s. 41). Dále autorka vidí důležitost v podpoře mezigenerační komunikace mezi juniory a seniory, a to i mimo rámec rodiny z důvodů obohacení obou skupin.

5 Experimenty aktivující stereotypy

Řada experimentů je založena na aktivaci určitých stereotypů. U těchto experimentů se zkoumal vliv na proces chování osob na základě aktivace určitého stereotypu. Nejčastěji se aktivace stereotypů provádí pomocí techniky priming, proto než začnu s popisem konkrétních výzkumů v této oblasti, se nejdříve zaměřím na to, jak tato technika funguje.

5.1 Priming

V mnohých výzkumech, především v oblasti sociální psychologie, se pro zkoumání stereotypu a postojů velmi často používá metoda priming. Ve své výzkumné části tuto metodu taktéž používám, proto ji nyní teoreticky popíši a vysvětlím princip fungování primingu.

Hnilica (2010) ve své knize uvádí překlad slova *prime* z angličtiny do češtiny. V překladu toto slovo tedy znamená „nalít vodu do čerpadla před jeho spuštěním“ (Hnilica 2010, s.56). Výsledek tohoto jevu autor popisuje stav pohotovosti či připravenosti k použití. Pro lepší uchopení pojmu autor priming dělí podle teoretického a metodologického významu. Na teoretické bázi autor vysvětluje samotnou aktivaci paměťového schématu a nevědomé účinky. Proces popisuje na bázi uzlových bodů, kdy se aktivace v paměťové síti šíří z jednoho uzlového bodu do druhého uzlového bodu. Po vytvořeném napětí v paměťové síti, ještě určitý časový interval zůstává v aktivaci. Myers (2016) také popisuje paměťový systém jako síť asociací a samotný priming jako „probouzení či aktivování určitých asociací. Proto po zaktivizování určitého stereotypu můžeme zkoumat vliv aktivace v dalších částech experimentů.

Metodologicky se na tento pojem můžeme podívat jako na experimentální postup, ve kterém se používají dva na sebe navazující podněty. Při takovémto postupu se zpravidla zkoumá reakce druhého podnětu. První podnět slouží jako *prime* stimulus. Takový *prime* stimulus může být v podobě slov, fotografií či zvuku. Označení pro druhý podnět je *target* stimulus. Konkrétně jej Hnilica (2010) popisuje, jako „vlastní podnět, neboť reakce je reakcí na tento podnět, nikoli na *prime* stimulus. Podnětem nejčastěji bývá slovo nebo příběh“ (Hnilica, 2010). Prinz (1990)

princip fungování primingu vysvětluje (jak uvádí Franěk, 2009) na základě hypotézy s názvem common coding. Tato hypotéza vysvětluje, že vjem a motorická aktivita mají společný reprezentační základ (společné kódy). Proto osoba ať už při vnímání či činnosti aktivuje stejné reprezentace.

5.2 Konkrétní výzkumy stereotypů

Nyní popíši některé výzkumy, které ukazují, že stereotypy mají na člověka opravdu vliv a na základě aktivace stereotypu mohou osobu ovlivnit v chování či činech. Experimenty ukazují, že priming jedné myšlenky, který může dokonce probíhat na nevědomé úrovni, může ovlivnit jinou myšlenku či jednání. Jinak řečeno priming určitým stereotypem vede k jednání, jež má souvislost s aktivací této reprezentace. Tyto experimenty se často zaměřují na vliv určitých znevýhodňujících faktorů jako například starý člověk, Afroameričan či žena (pokud se očekává výkon jako u mužů). Nejedná se pouze o výzkumy aktivace stereotypů stáří, ale snažím se zde na jednotlivých výzkumech ukázat, jaké jsou výzkumy zaměřené na aktivaci určitého stereotypu.

5.2.1 Výzkum Steela a Aronsona

Autoři jako Steel a Aronson (1995) se zaměřili na účinek tzv. hrozby stereotypu (stereotype threat). Podstatou tohoto fenoménu je, že pod vlivem určitého negativního stereotypu dojde k nepříznivému ovlivnění člověka v oblasti výkonové definované tak, že jeho výsledky jsou pod úrovní jeho výkonových schopností. Základním předpokladem je, že ve společnosti existuje negativní stereotyp o určité skupině a že jedinec, jehož výkon se zkoumá, si uvědomuje určitý stereotyp. Autoři se tento jev snažili popsat ve svém experimentu, ve kterém chtěli ukázat, že pokud spojíme stereotyp s negativními významy, může jeho aktivace vyvolat pocit sníženého sebevědomí, až ohrožení, které následně povede ke zhoršenému výkonu. Takový fenomén ohrožení stereotypem nastává v situacích, kdy je jedinec vystaven působení stereotypního přesvědčení, podle něhož by jako člen této skupiny měl dosáhnout slabého výkonu. Výsledky ve výkonu tohoto jedince jsou následně horší než jeho potenciální výsledek v situaci bez vystavení stereotypu o slabém výkonu. Hrozba stereotypů může fungovat jako sebe charakteristická zranitelnost jedince ze znevýhodněné skupiny. První studie poukazovala na zranitelnost černošských

účastníků experimentu a jejich problémy ve společnosti při naplňování rasistických stereotypů (Steel & Aronson, 1995).

Tento experiment byl proveden na výzkumném vzorku tvořený z 35 afroamerických studentů a 33 bělošských studentů. Pro experiment byl použit tzv. LAP test (jedná se o typ inteligenčního testu, prováděný na počítači po dobu cca 30 minut), který spočívá v doplnění chybějících písmen ve slovech. Při výzkumu autoři předpokládají, že dojde k vyvolání obav z vlastních nedostatečných intelektuálních schopností. Před testem dostali probandi za úkol kromě jiného uvést údaje o své rase. To mělo za cíl aktivovat u Afroameričanů stereotyp „černocho“. Tento výzkum ukázal, že Afroameričané měli opravdu horší výsledky ve výkonu než bílí Američané. Podobný výzkum pouze v jiné modifikaci provedl Aronson (1999), kdy u bílých Američanů pomocí primingu aktivoval stereotyp Asiatů. Vyvolání tohoto stereotypu je postaveno na americkém vnímání Asiatů jako zdatných matematiků. Při poukázání na tento stereotyp došlo k vyvolání hrozby stereotypu u bílých Američanů, kteří podali v testu horší výkony než ostatní účastníci, kteří nebyli hrozbě stereotypu vystaveni. Mezi další autory experimentů, kde byl priming použit k aktivaci určitých stereotypů patří například Wheller, Petty (2001). Tyto experimenty se kromě rasových handicapů zaměřují na ženy a staré osoby.

Výsledek této formy experimentů potvrzuje existenci negativních stereotypů, do kterých jedinec nějakým způsobem může patřit. To, že připomenutí některé konkrétní zranitelnosti, znevýhodnění či slabiny může být pomocí testu aktivace vyvoláno, potvrzuje existenci hrozby stereotypu.

5.2.2 Výzkum Bargha, Chena a Burrowse

Známý výzkum v této oblasti je výzkum Bargha, Chena a Burrowse (1996), kteří zkoumali automatizmus sociálního chování. Konkrétněji se zabývali aktivací stereotypů a následným jednáním člověka.

První experiment je zaměřen na to, jak u člověka ovlivní aktivace vlastností zdvořilý a nezdvořilý ochotu čekat. Do experimentu se zapojilo 34 studentů Newyorské Univerzity, kteří byli zapsáni do předmětu úvod do psychologie. Po příchodu do třídy byli náhodně rozděleni do tří skupin. Na každou skupinu byl

aplikovaný jiný priming. Konkrétně se jednalo zdvořilý, nezdvořilý a neutrální priming. Autoři dali každé skupině test na tvoření slov (tzv. scrambled sentence test). Ve zdvořilém a nezdvořilém obsahu testu se nacházelo 15 ze 30 přídavných jmen sémanticky spřízněných podnětu. V prvním testu byla použita slova jako agrese, drzost, znepokojení, přerušeni a otravnost. V druhém testu byla použita slova jako respekt, čest, klid, ocenění, diskrétnost, opatrnost a zdvořilost. Pro neutrální priming byla použita slova jako například normálnost, obvyklost a rychlost. Účastníkům byli dány obecné instrukce k vyplnění testu tvoření vět. Ani experimentátor ani asistent nevěděli podmínky primingu, do kterého byli konkrétní účastníci zapojeni, až do ukončení experimentu. Experimentátor řekl účastníkům, aby vyplněný test odevzdali asistentovi ve vedlejší místnosti, kde bude experiment ukončen. V místnosti s asistentem se nacházel další pomocník experimentu, který ve chvíli, kdy viděl přicházet účastníky experimentu, navázal s asistentem konverzací. Celý experiment byl zaměřen na časovou výdrž účastníků do přerušeni konverzace asistenta s pomocníkem. Výsledky experimentu ukazují, že jedinci s primingem nezdvořilý, přerušili probíhající konverzaci výrazně dříve než osoby s primingem zdvořilým a neutrálním.

V druhém experimentu autoři Bargha, Chena a Burrowse (1996), zkoumali efekt chování při aktivaci stereotypu stáří. Výzkumný vzorek zde tvořil 33 studentů Newyorské Univerzity. Studenti byli rozděleni do dvou skupin. Na jednu skupinu působil neutrální priming a na druhou skupinu působil priming stáří, který byl konkrétně zaměřený na pomalost. Experimentální cíl výzkumu byl, zda priming stáří ovlivní rychlost chůze po chodbě. Výsledky ukázaly, že pokusné osoby ovlivněni efektem aktivace stáří nejenže urazily vzdálenost pomaleji, ale i jejich projev byl také méně aktivní (pohotovost, pozitivní výraz). Důležitý závěr tohoto experimentu je, že aktivace stereotypu stáří má přímý nevědomý vliv na chování v souladu s obsahem stereotypu.

Tyto experimenty poukazují na možnost, že automatická aktivace stereotypů daného jedince určité sociální skupiny, může vést k tomu, a to i za přítomnosti, byť jen znaků této skupiny, že se jedinec chová podle těchto stereotypů, aniž by si to uvědomoval (například nepřátelstvím, výrazem tváře, či tónem hlasu). Jako hlavní závěr autoři popisují, že sociální chování může být spuštěno automaticky vlivy okolí.

Chování se objevuje nechtěně a bez vědomého zahrnutí, během vytváření tohoto chování. Sociální chování se stejně jako jakákoliv jiná psychologická reakce na sociální situaci může objevit bez vědomého zásahu či podnětu.

5.2.3 Výzkum van Knippenberga a Dijksterhuse

Ráda bych poukázala na práci nizozemských vědců van Knippenberga a Dijksterhuse (1998). Cílem jejich experimentů bylo otestovat, zda aktivace stereotypu vzdělanosti zlepší vědomostní výkon jedince a zda naopak aktivace hůře vnímaných stereotypů, jako je sekretářka či fotbalový výtržník může výkon zhoršit. Stěžejním bodem experimentu bylo zhruba pětiminutové večitění se do osoby dle zadání. Během tohoto času měli studenti napsat vše co je napadne, konkrétně popsat životní styl, chování a vzhled podle nich typického profesora či sekretářky. Dále měly pokusné osoby odpovídat na otázky ze společenské hry. Zásadní je, že výsledky ukázaly u jedinců s aktivací stereotypu profesora lepší výsledky ve výkonu než u jedinců s aktivovaným stereotypem sekretářky. Také probíhala další varianta tohoto výzkumu a například se v porovnání s profesorem zkoumal stereotyp fotbalového výtržníka. Probandi, jež popisovali profesora zodpověděli správně 55,6 % otázek. Druhá skupina probandů s aktivovaným stereotypem fotbalového výtržníka měla správně zodpovězených 42,6 procenta otázek.

Autoři k vysvětlení výsledků svých experimentů často používají ideomotorickou teorii. Tato teorie má základy již v 19. století a říká, že stačí pouhá představa určité motorické aktivity, aby vyvolala nevědomé vykonávání této aktivity. Dnes ideomotorickou teorii podporují neuropsychologické poznatky, které pomocí zobrazovacích metod ukazují mozkovou aktivitu už při pouhém představování si jisté aktivity podobnou aktivitu jako při opravdové vykonávání (viz například Bargh, Chen&Burrowse 1996).

5.2.4 Experimenty aktivace stereotypů v České republice

V České republice se konal malý počet experimentů týkajících aktivace stereotypu pomocí primingu. Ráda bych však ty, které zde proběhly, více rozvedla.

Franěk (2009) ve své studii pokusil opakovat experiment holandských autorů Dijksterhuse a van Knippenberga (1998), kteří testovali stereotyp vzdělanosti (podrobně popisují výše). Franěk se snažil zjistit, zda dojde k aktivaci rysu

intelligence. Konkrétněji chtěl autor zkoumat, zda se po aktivaci tohoto rysu spustí behaviorální reprezentace s tímto rysem spojené (například zvýšené soustředění, systematické myšlení). Autor na rozdíl od nizozemských autorů pozměnil proceduru v duchu spíše americké sociální psychologie. Využil tedy výzkum prováděný v reálných podmínkách, kde skutečný záměr probandům není znám. Výzkum tedy provedl ve formě reálného testu vědomostí během výuky na vysoké škole. Franěk chtěl tímto přístupem zjistit, zda je efekt aktivovaného stereotypu opravdu tak silný a rezistentní.

Výzkumu se celkově účastnilo 131 studentů prvního ročníku Fakulty informatiky a managementu Univerzity Hradec Králové, ve věku 20 – 21 let. Experiment probíhal v 5 skupinách během dvou dnů. Studenti s vědomím toho, že se účastní krátkého výzkumu spojených s vnímáním určitých profesí, byli nejdříve vystaveni primingu. Polovina studentů ve skupině byla vystavena primingu stereotypem univerzitní docent/profesor a druhá polovina primingu stereotypem uklízečka. Dále následoval „pololetní test“, který byl stále v rámci experimentu.

Výsledky ukazují, že studenti s aktivovaným stereotypem docent/profesor měli mírně lepší výsledky než studenti s druhým stereotypem. Rozdíl mezi skupinami byl však velmi malý, tedy nesignifikantní. Autor ve svém výzkumném vzorku také testoval odděleně muže a ženy. U mužů výsledky ukazují rozdíl, ale také nesignifikantní a u žen rozdíl nebyl zjištěn.

Autor podrobně popisuje možné problémy v experimentu, čímž poukazuje na co si je potřeba dávat pozor při plánování a provádění experimentu. Nejprve Franěk (2009) popisuje nevýhody spojené s testováním v reálných podmínkách. Jako problematické autor spatřuje to, že se v takových reálných podmínkách objevuje mnoho pro experiment nežádoucích (ve smyslu těžko kontrolujících) faktorů jako například stres, nervozita, strach. Autor si je také vědom toho, že se jedná o testování specifických znalostí z oboru a je těžké předpokládat stupeň přípravy u studentů před testem, který se může u jednotlivců lišit. Franěk také vidí možnost problému v takzvaném studentském chování, kdy předpokládá vzájemné sdělení obsahu testu jedincům, kteří test ještě neabsolvovali. Vyplývá z toho tedy přirozená nevýhoda v kontrole všech působících proměnných. Tyto faktory by se v laboratorních podmínkách nemusely tak silně projevit, jelikož by se studenti nebáli, že se jedná

o hodnocení, které bude zahrnuto do školního prospěchu studenta. Na druhou stranu jsou takové faktory motivující a experimentátor by musel vymyslet jiné motivační prostředky k tomu, aby byli probandi k testování motivováni. Autor si uvědomoval to, že priming probíhal před samotným vědomostním testem, tudíž studenti mu nemusí vynakládat takovou pozornost nebo se na něj nemusí příliš soustředit kvůli strachu před samotným testem. Toto mohlo ohrozit efekt primingu, který mohl být nedostatečný pro aktivaci stereotypu. I přes všechny komplikace se autor k provedení experimentu snažil eliminovat všechny nežádoucí účinky pomocí jejich identifikace. Například se snažil eliminovat vzájemné šíření informací v testu tak, že studentům vysvětlil, že informace o obsahu testu, které sdělí svým spolužákům, mohou zapříčinit pokles dolů v pořadí, jelikož tím získají méně bodů.

Účinek stereotypu byl tedy malý a nevýrazný, ale je potřeba podotknout, že výzkum byl prováděn v reálných podmínkách.

Další experiment zaměřený na aktivaci stereotypů provedli Fraňek, Mlejnek a Petružálek (2011). Autoři ve své studii zkoumali, zda aktivace stereotypu posluchače určitého hudebního žánru může ovlivnit mentální výkon v učení se cizích slov. Výzkumníci se opírají o mnoho studií, ukazující, že stereotyp posluchače klasické hudby má souvislost s předpokladem vyšší inteligence daného jedince. Proto autoři předpokládali, že aktivace stereotypu posluchače klasické hudby povede k lepšímu mentálnímu výkonu než aktivace stereotypu posluchače techna.

Fraňek, Mlejnek a Petružálek (2011) ve svém výzkumu provedli dva experimenty. První experiment se zaměřil na to, jaké jsou stereotypní představy o inteligenci a pracovitosti posluchačů hudebních žánrů rap, punk, heavy metal, techno a klasická hudba. Výzkumný vzorek tvořilo 63 osob ve věku 20 – 22 let. Jednalo se o studenty prvního ročníku vysoké školy chodící na kurz psychologie, z oborů management cestovního ruchu, informační management a finanční management. Pomocí dotazníkového šetření měli probandi na sedmistupňové škále určit, jak jsou vysoce inteligentní a výkonný v práci zástupci jednotlivých hudebních žánrů. Výsledky tohoto experimentu poukazují na přítomné stereotypy o vlastnostech posluchačů zkoumaných hudebních žánrů. Výsledky tohoto experimentu jsou důležité pro další zkoumání stereotypů. Konkrétně experiment ukazuje, že za účelem

aktivace stereotypu inteligentní a pracovně výkonného jedince je potřeba použít představu spojené s klasickou hudbou. Kdežto techno představuje opačné představy.

Druhý navazující experiment těchto autorů zjišťoval vliv aktivace stereotypů posluchače klasické hudby a techna v mentálním testu. Tohoto experimentu se zúčastnilo 88 probandů ve věku 19 – 22 let. Jednalo se o studenty prvního a druhého ročníku vysoké školy navštěvující kurz psychologie ze stejných oborů, jako jsem zmiňovala výše. Výsledky tohoto experimentu ukázaly rozdíl ve výkonu pokusných osob závisející na tom, zda podstoupily priming klasické hudby či priming techna. U jedinců s aktivací stereotypu posluchače klasické hudby výsledky ukazují mírně lepší výkon než u jedinců s aktivací stereotypu posluchače techna.

Uvedené příklady experimentů mimo jiné také ukazují, že priming je vhodným nástrojem k aktivaci určitého sociálního stereotypu v experimentální proceduře.

EMPIRICKÁ ČÁST

6 Výzkumné šetření

V této části popíši jednotlivé části výzkumu. Nejdříve blíže uvedu cíl výzkumu, použitou metodiku a výzkumný vzorek, nakonec pak výsledky a shrnutí celého výzkumného šetření.

6.1 Cíl výzkumu

Řada výzkumů v sociální psychologii, které popisují v teoretické části, poukazuje na určitý vztah mezi konkrétním stereotypem a změnou v chování či ve výkonu. Cílem této bakalářské práce je pomocí experimentálního testování stereotypu stáří zjistit, zda efekt aktivace stereotypu stáří ovlivňuje další výkon. Zajímalo mě, jestli aktivace stereotypu zhorší výkon v testu učení. Konkrétně, zda stereotyp mentálně méně výkonného člověka vede ke snížení mentální aktivity. Záměrem experimentu je snaha zjistit, zda aktivace stereotypu starý člověk, může ovlivnit mentální výkon v učení latinských slov. Jde o snahu zkoumat účinky jednoho souboru proměnných na druhý soubor proměnných.

6.2 Hypotézy

Na základě výzkumů a experimentů popsaných výše jsem dospěla k těmto hypotézám:

H1: Předpokládám, že aktivace stereotypu stáří povede k horšímu výkonu v mentálním testu než aktivace stereotypu mládí.

H2: Předpokládám, že aktivace stereotypu stáří povede k vyšší chybovosti v mentálním testu než aktivace stereotypu mládí.

6.3 Výzkumná metoda

Pro realizaci cíle výzkumu jsem zvolila metodu kvantitativního výzkumu. Výzkum jsem prováděla pomocí experimentu. Ferjenčín (2010) experiment popisuje jako prostředek ke zjišťování kauzálních vztahů mezi proměnnými, tedy zda změny

v jedné proměnné zapříčiňují změny v proměnné druhé. Ve svém výzkumu jsem potřebovala zkoumat právě kauzalitu mezi proměnnými, proto jsem volila experimentální šetření jako metodu pro zkoumání svých hypotéz. Hendl (2010) uvádí, že „experiment je studie, v níž výzkumník pomocí záměrných změn podmínek zkoumá, jaké změny nastaly u jedné nebo více skupin jedinců či jiných pokusných jednotek" (s. 65).

Mnoho výzkumů rozlišuje závislé a nezávislé proměnné (Hendl, 2010). Nezávislá proměnná je podle Hewstone a Stroebe (2006) proměnná, pomocí které experimentátor zkoumá její vliv na závislé proměnné. Znamená to, že experimentátor s nezávisle proměnnou manipuluje dle požadavků výzkumného cíle. Jak autoři dále vysvětlují, změny v závislé proměnné (například změny v chování u probanda) závisí na vlivu nezávisle proměnné. Tyto změny se právě ve výzkumech měří a popisují. V mém experimentu se jedná působení aktivace stereotypu stáří (nezávisle proměnná) na mentální výkon probanda (závisle proměnná).

6.3.1 Výzkumný vzorek

Experiment jsem prováděla na studentech druhého a pátého ročníku Pražské vysoké školy psychosociálních studií oboru Psychologie. Výzkumný vzorek jsem vybírala na základě mě dostupnosti respondentů. Za účelem experimentu jsem potřebovala testovat více osob najednou. Studenti se vyskytují ve větších skupinách, proto jsem si vybrala právě studenty. Mým cílem bylo také najít co nejvíce homogenní skupinu probandů, abych mohla eliminovat další proměnné, které by mohly výzkum ovlivnit. Například jsem hledala věkově podobnou skupinu. Zprvu bylo testováno 22 pokusných osob z prvního ročníku. Následně se testování zúčastnilo 22 pokusných osob z pátého ročníku. Celkový počet účastníků byl 44. Věk v prvním souboru se pohyboval v rozmezí 20-21 let. V druhém souboru se jednalo o věk kolem 24 let. Proto je nezbytné také zkoumat proměnnou věkové struktury mezi těmito dvěma skupinami.

6.3.2 Experimentální procedura

Experimentální šetření jsem ve svém výzkumu provedla dvakrát. První experiment se konal v druhém ročníku a druhý experiment byl uskutečněn v ročníku pátém. Experimentální šetření proběhlo ve dvou různých dnech, avšak v jednom týdnu. Experimenty jsem se snažila vykonávat co nejvíce totožně, abych byla co

nejvíce objektivní. Proto jsem si pro sebe napsala přesné písemné instrukce a informace, které jsem referovala v obou skupinách.

Experimenty, v obou případech, probíhaly během přednáškové výuky v prostorách Pražské vysoké školy psychosociálních studií. Studentům jsem se představila a v krátkosti jsem je seznámila s průběhem experimentu. Pokusné osoby věděly, že budou součástí výzkumu týkající se stereotypů. Přesný průběh experimentu jsem studentům předem nesdělila, aby nedošlo k ovlivnění výzkumu. Probandům byla také zdůrazněna možnost odstoupení z experimentu, a to z jakéhokoliv důvodu. V každém experimentálním šetření tvořila polovina probandů experimentální skupinu a druhá polovina probandů tvořila kontrolní skupinu. Experiment probíhal ve třech fázích v určitých časových úsecích. Celý experiment trval 18 minut.

1. fáze

V první části experimentu jsem všem studentům rozdala papír s písemnými instrukcemi pro tuto fázi. Instrukce spočívala v tom, aby probandi co nejpodrobněji napsali odpovědi na předložené otázky. Pokusné osoby měli za úkol, představit si konkrétního starého či mladého člověka (dle zadání) a volnou formou napsat odpovědi na otázky. V této části probíhal priming. Polovina studentů byla vystavena primingu stárí. Druhá polovina studentů, sloužících jako kontrolní skupina, byla vystavena primingu mládí. Priming trval 7 minut.

2. fáze

V druhé fázi experimentu jsem všem **probandům** rozdala **papír** obsahující 20 latinských slov s jejich českými překlady. V této části experimentu měli studenti za úkol naučit se co nejvíce latinských slov během 6 minut. Po uplynulém čase jsem od všech zúčastněných odebrala papír se slovíčky, aby jej nemohli použít v poslední části experimentu.

3. fáze

V třetí a poslední fázi experimentu jsem pokusným osobám rozdala papír obsahující pouze latinská slovíčka, avšak v jiném pořadí. Úkolem poslední části

experimentu bylo vybavení si co nejvíce českých ekvivalentů v5 minut. V závěru jsem od probandům odebrala všechny materiály.

Po ukončení experimentu jsem se probandů dotazovala, jaký je podle jejich názoru cíl výzkumu. Zajímalo mě, zda pokusné osoby věděli, co testuji a jak takovéto mechanismy fungují. Například zda rozpoznali, že se jedná o priming. Dále mě zajímala zpětná vazba mého vedení experimentu, zda z mé strany dostali vše, co potřebovali k plnění zadaných úkolů. Studenti se ptali na pár otázek, týkající se mého tématu bakalářské práce. Rozvedla jsem tedy ještě více podrobněji téma své práce, než při zahájení experimentálního šetření. Také je například zajímalo, kdo je vedoucí mé práce. Konkrétně tato otázka padla v prvním ročníku, zajímalo je, u koho by si mohli také v budoucnu (v rámci své bakalářské práce) takový způsob výzkumu vyzkoušet. Dále jsem podrobněji popsala svůj zkoumaný záměr a předpokládané výsledky celého výzkumu. Testované třídě jsem nabídla, že v případě zájmu o výsledky, je mohu poslat na email, a to i jednotlivým osobám. V případě většího zájmu mohu výsledky výzkumu a celou bakalářskou práci představit během jejich přednášky. Toto dotazování po provedení experimentu Hewstone a Stroebe (2006) nazývají jako **dotazování post factum**, kde je důležité objasnit proces subjektivně vnímaných požadavků. Také si myslím, že takovéto ukončení experimentu má význam v tom, že experimentátor i probandi musí být plní různých dojmů a pocitů a zde je prostor na objasnění celého procesu, a to z obou stran, jak testujícího, tak i testovaných. Domnívám se, že tímto způsobem experimentátor může přijít na spoustu nových podnětů ke svému výzkumu a vůbec i k chybám týkající se například vedení samotného experimentu.

6.3.3 Priming

Ve svém experimentu jsem použila priming v podobě 6 otevřených otázek. Otevřené otázky jsem vytvořila za účelem toho, aby odpovědi od pokusných osob byly co nejvíce podrobné. Mým cílem bylo to, aby na základě podrobného popisu a představy konkrétního člověka, došlo k aktivaci stereotypu stáří či mládí (podle zadání). K tomu, aby byl efekt opravdu silný, bylo potřeba, aby si účastníci při popisu odpovědí na otázky reálně představili konkrétního člověka. Konkrétně se jednalo o tyto otázky:

- 1) Jak se obléká?

- 2) Jaké má vlastnosti?
- 3) Typický den tohoto člověka (jaké činnosti dělá?)
- 4) O co se zajímá?
- 5) Jak tráví volný čas?
- 6) Co je pro něj/ní v životě důležité?

6.3.4 Test učení

Test učení se skládal z 20 latinských slov. Ve výzkumu měli studenti za úkol naučit se co nejvíce latinsko-českých párů slov v omezeném časovém úseku. Latinská slova s českými ekvivalenty jsem vybrala z latinsko-českého slovníku. Konkrétně se jednalo o slova: emit, proditio, caelum, chamomilla, ira, vicus, conticinium, ignis, contumax, coniugium, lagrior, tumultus, refugium, acus, ferio, consobrinus, dulcis, verso, invicem, abit. Mým cílem při vybírání latinských slov bylo vybrat taková slova, která studenti neznají. Tím bych totiž netestovala nově naučená slovíčka a vybavení. Mým cílem bylo vytvořit vyváženě náročný test. Proto jsem volila některá slovíčka obtížnější a některá jednodušší. Definitivně vytvořený test učení jsem testovala na malém vzorku studentů neúčastníci experimentu, abych od nich dostala zpětnou vazbu na to, zda je možné se test slov naučit v daném časovém rozmezí.

6.3.5 2.1 Statistická metoda T-test

Pro zpracování výsledků jsem použila statistické vyhodnocování. Při statistickém usuzování se ptáme, zda jsou rozdíly mezi skupinami statisticky významné (viz například Hendl, 2010). Abych mohla porovnat výsledky průměrů sledované proměnné v mém dvouskupinovém experimentu, použila jsem t-test. Tato metoda matematické statistiky se hlavně používá pro srovnání toho, jestli se výsledky v jedné skupině výrazně liší.

6.4 Etické aspekty výzkumu

Etické aspekty jsou podstatnou součástí každého výzkumu. Rozhodla jsem se experiment provést během probíhajících přednášek, proto jsem před zahájením experimentu emailem kontaktovala vyučující, jež měli se studenty druhého a pátého ročníku přednášky. Email obsahoval podrobný popis mého výzkumného cíle a přesný průběh experimentu. Bylo pro mě důležité, aby vyučující souhlasil

s obeznámením studentů s experimentem a aby vyučující dovolil provedení mého experimentu v rámci jejich výuky. Na základě souhlasu jak studentů, tak i vyučujících jsem mohla oba experimenty provést. Jako zásadní ze své strany jsem považovala důraz na dobrovolné odstoupení z experimentálního šetření z jakéhokoliv důvodu. Experiment probíhal anonymně, proto studenti neuváděli svá jména, ale měli možnost uvedení emailové adresy v případě, kdyby chtěli znát svůj vlastní výsledek či výsledky celého experimentálního bádání.

7 Interpretace výsledků

V této kapitole představuji výsledky získané z experimentálního šetření. Výsledky jsou přehledně shrnuty v podobě tabulek a grafů s následným podrobnějším popisem.

7.1 Základní deskriptivní údaje

Tabulka 1 Základní deskriptivní údaje

	Skupiny	Počet probandů	Průměr	Směrodat. odchylka	t test
Výkon (počet správně vybavených slov)	priming stáří	22	9,00	4,375	t (42) = 0,694
	priming mládí	22	9,95	4,736	p = 0,491
Chyby (počet nesprávně vybavených slov)	priming stáří	22	2,09	1,743	t (42) = 2,592
	priming mládí	22	0,95	1,090	p = 0,013

Tabulka 1 zobrazuje výsledky celého výzkumného vzorku tvořeného z 44 pokusných osob. V tabulce se zobrazuje výkon, tedy průměrný počet správně vybavených slov při primingu stáří a primingu mládí. Nejvyšší počet správných odpovědí mohl být 20. Průměrná hodnota výkonu u probandů s primingem stáří je 9,00. U kontrolní skupiny je průměrná hodnota 9,95. Lze tedy konstatovat, že rozdíl mezi těmito naměřenými hodnotami je malý. Rozdíl mezi vypočítanými průměry výkonu je statisticky nevýznamný. Jak ukazují t testy, kde t při stupni volnosti 42 je 0,694. Pravděpodobnost je tedy 0,491. Směrodatná odchylka výkonu u primingu stáří dosahuje hodnoty 4,38.

U stejného vzorku tabulka dále zobrazuje chyby, tedy počet nesprávně vybavených slov v testu učení. Nejvyšší počet nesprávných odpovědí mohl být 20. Průměrná hodnota počtu chyb u probandů s primingem stáří je 2,09. U kontrolní skupiny s primingem mládí je průměrná hodnota 0,95. Zde je rozdíl v naměřených hodnotách statisticky významný. To tedy znamená, že skupina vystavena primingu stáří měla více chyb v testu učení, než skupina s vystavena primingu mládí. Toto tvrzení lze posoudit na základě t testu, kde t při stupni volnosti 42 je 2,592. Pravděpodobnost je tedy 0,013. Směrodatná odchylka u skupiny s primingem stáří nabývá hodnoty 1,7.

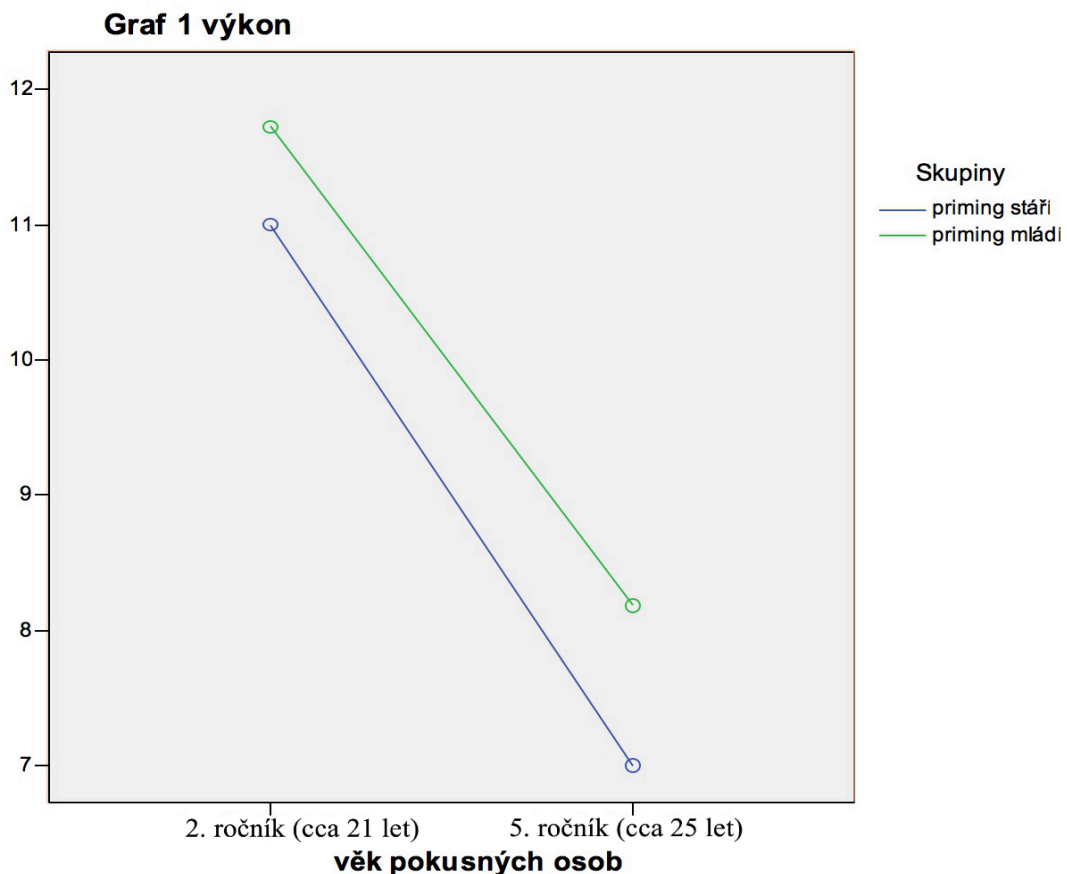
Tabulka 2 Rozdělení dle věku respondenta

	věk respondenta	Počet probandů	Průměr	Směrodat. odchylka
Výkon (počet správně vybavených slov)	2. ročník (průměrně 21 let)	22	11,36	4,147
	5. ročník (průměrně 25 let)	22	7,59	4,171
Chyby (počet nesprávně vybavených slov)	2. ročník (průměrně 21 let)	22	1,64	1,590
	5. ročník (průměrně 25 let)	22	1,41	1,532

Tabulka 2 zobrazuje výsledky testování vlivů aktivace stereotypů rozdělená dle průměrného věku probandů. Výzkumné osoby z druhého ročníku v průměrném věku 21 let, dosahovaly ve výkonu průměrné hodnoty 11,36. Zatímco studenti pátého ročníku v průměrném věku 25 let vykazovali průměrnou hodnotu 7,59. Můžeme tedy

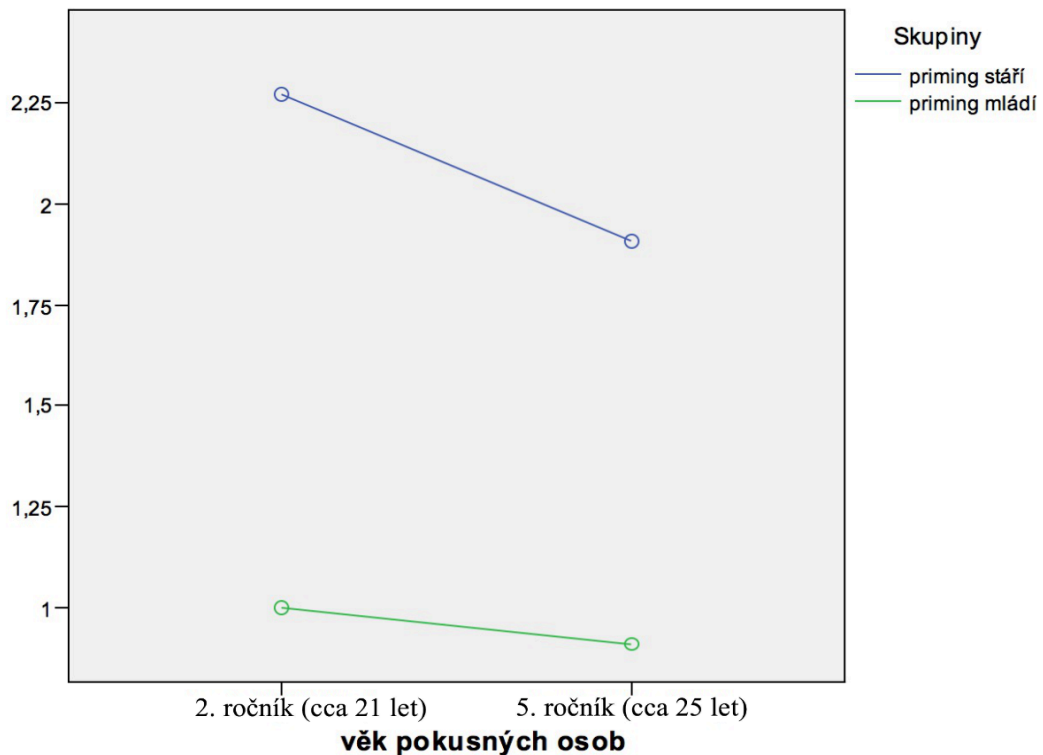
vidět, že studenti z druhého ročníku měli vyšší průměrnou hodnotu v počtu správně vybavených slov.

V druhé části tabulky 2 jsou výsledky chybovosti pokusných osob, taktéž rozdělena dle průměrného věku pokusných osob. V druhém ročníku bylo v průměru naměřeno 1,64 chyb, zatímco v pátém ročníku je průměrná hodnota 1,53.

Graf 1 znázorňuje výsledky výkonu probandů v testu učení na základě primingu stáří a mládí. Graf 1 také podrobněji rozděluje výzkumný vzorek dle věku pokusných osob. Můžeme především vidět rozdílnost výsledků ve výkonu na základě věku. Také můžeme pozorovat, že rozdíl na základě aktivace rozdílného primingu nemá příliš signifikantní vliv na výkon studentů.

Graf 2 chybovost

Graf 2 znázorňuje výsledky chyb probandů v testu učení na základě primingu stáří a mládí. Graf 2 také rozděluje výzkumný vzorek dle věku pokusných osob. Zde se zobrazuje významný rozdíl v chybovosti na základě aktivace primingu. U skupiny s aktivací primingu stáří je větší chybovost na rozdíl od skupiny s primingem mládí. Také se v tomto grafu ukazuje rozdíl v počtu chyb na základě věku probandů. Experimentální skupina z druhého ročníku vykazovala více chyb než experimentální skupina z pátého ročníku.

7.2 Závěr a zhodnocení výzkumu

Na základě interpretovaných výsledků nyní lze zhodnotit hypotézy, které jsem stanovila na začátku svého výzkumu a vyvozovat závěry.

V první hypotéze jsem předpokládala, že aktivace stereotypu stáří povede k horšímu výkonu v mentálním testu než aktivace stereotypu mládí. Výsledky výkonů u pokusných osob jsou v souladu s touto hypotézou, což znamená, že obě skupiny s aktivací primingu stáří vykazovaly horší výkon než kontrolní skupina.

Statistické šetření však ukázalo, že rozdíl mezi naměřenými průměry u experimentálních skupin není statisticky významný. Tuto hypotézu proto **zamítáme**.

V druhé hypotéze jsem předpokládala, že aktivace stereotypu stáří povede k vyšší chybovosti v mentálním testu než aktivace stereotypu mládí. Na základě výpočtů pomocí t – testu se ukázal rozdíl mezi průměrnými hodnotami statisticky významný. Studenti s primingem stáří v experimentu měli více chybně vybavených slov než studenti s primingem mládí. Tuto hypotézu proto **přijímáme**.

Výsledky výzkumu také poukazují i na důležitou proměnnou, a to na průměrný věk probandů. V druhém ročníku s průměrným věkem 21 let studenti celkově vykazovali vyšší počet správně vybavených slov oproti pátému ročníku s průměrným věkem 25 let. Dále z výzkumu vyplývá, že studenti z druhého ročníku měli i vyšší počet chyb při primingu stáří než tomu bylo ve skupině s primingem stáří v pátém ročníku. To znamená, že v druhém ročníku výsledky z experimentu ukazují vyšší průměrné hodnoty jak ve výkonu, tak i v chybovosti v testu učení.

7.2.1 Diskuze

Výsledky experimentu přinesly poznatky, které bych nyní ráda blíže rozebrala. Považuji za důležité porozumět možným příčinám těchto výsledků a více se jimi zabývat. Také si uvědomuji řadu nedostatků, nad jimiž se také pozastavím.

Ukázalo se, že efekt stereotypu stáří nebyl silný, proto se výsledky výkonu u experimentální a kontrolní skupiny v mém výzkumu příliš nelišily. Na druhou stranu sice byl rozdíl mezi skupinami statisticky nevýznamný, avšak výsledky zkoumání se ukázaly v duchu stanovené hypotézy. Jsem si vědoma, že možnou příčinou takových výsledků může být malý výzkumný vzorek, tedy počet pokusných osob. Do experimentu jsem šla s tím, že budu zkoumat 44 studentů. Neuvědomila jsem si však fakt, že polovina z nich tvoří kontrolní skupinu s primingem mládí a doopravdy budu zkoumat pouze polovinu z nich, tudíž 22 studentů. Do budoucna proto musím dbát na velikost zkoumaného vzorku osob, aby byly výsledky snáze prokazatelné. Výzkumný vzorek, který jsem měla k dispozici, jednoznačně nepotvrzuje moji hypotézu.

O to více jsem byla ráda za výsledky druhého sledované proměnné. Hlavním přínosem mého výzkumu tedy považuji výsledky ze sledování chybovosti u probandů s aktivací stereotypu stáří. Studenti ve skupině s primingem stáří vykazovali až dvakrát více chyb, než tomu bylo ve skupině s primingem mládí. Musím přiznat, že jsem byla překvapená. Na základě všech zmíněných experimentech v teoretické části, jsem očekávala hlavní výsledky ve zkoumání počtu správně vybavených slov. Ve svém výzkumu jsem spíše předpokládala, že důležitou roli bude hrát časový limit na vybavení slov. Představovala jsem si, že s aktivací stereotypu stáří se kognitivní procesy u studentů zpomalí, čímž by potřebovali více času na vybavení slov či na samotné učení latinských slovíček. Proto jsem byla udivena výsledky skupiny s primingem stáří, jelikož vyplnili podobné množství slov jako skupina s primingem odlišným, ale české ekvivalenty například přiřazovali k jiným slovům nebo si česká slova vybavily v odlišné formě. Ve chvíli, kdy jsem ukončila experiment a vybírala jsem od studentů vyplněné papíry, tak jsem měla obavy, neboť můj první dojem byl takový, že všichni studenti správně vyplnili test učení. Začala jsem pochybovat o tom, zda jsem vybrala dostatečně náročná latinská slovíčka.

Ve svém výzkumu jsem experiment prováděla ve druhém a pátém ročníku na studentech psychologie. Tyto dvě pokusné skupiny považuji za téměř homogenní vzorek, který se liší především ve věku, ale ne nějak obzvlášť výrazně, v průměru o čtyři roky. Výzkum ukazuje odlišnosti výsledků dvou experimentů, konkrétně rozdíl mezi ročníky. Z mé strany jsem se snažila o co největší stejnost v provedené experimentu, abych neovlivnila výzkum. V druhém ročníku studenti jak ve výkonu, tak i v chybovosti dosahovali vyššího počtu bodů. Zatímco v pátém ročníku výsledky ukazují menší počet ve výkonu i chybovosti. V pátém ročníku se také objevovalo několik případů s extrémně malým počtem bodů. Takové výsledky upozorňují na různé možné příčiny. Z mého pohledu si myslím, že hlavní důvod spočívá především v motivaci studentů. Hraje v tom roli spousta faktorů, kterým jsem před provedení výzkumu nepřikládala příliš velkou důležitost. Překvapilo mě to, jak se situovanost studentů projevila ve výsledcích. Například si myslím, že důležitou roli v pátém ročníku hrály blížící se státnice, proto můj experiment mohl působit jako další přítěž, neboť se studenti opět museli něco učit. Jedná se samozřejmě o mé dojmy a hypotézy, proč tomu tak bylo, ale má snaha je především svým výsledkům

porozumět a vyvarovat se nedostatkům v dalším bádání. Ve svých dalších výzkumech bych se proto měla také více zabývat motivací probandů.

Experiment mi přinesl mnoho dalších zajímavých materiálů. Například samotné charakteristiky starého člověka, které se často v určitých tématech shodovaly. Celkový dojem z popisovaných starých osob jsem měla pozitivní. Často se v charakteristikách objevovalo to, že starý člověk se rád vzdělává, a to pomocí čtení různých knih a časopisů. Dále studenti uváděli, že daný starý člověk je pomalý, klidný a nikam nespěchající. V ohledu kognitivních funkcí probandi často popisovali, že je osoba již zapomnětlivý/á a často vzpomínající na období mládí. U otázky zájmů se vyskytovali odpovědi jako rybaření a zájem o rodinu, trávení času s vnoučaty a příbuznými. Pro mě překvapivé byly zmínky o tom, že má popisovaný člověk rád humor. Někteří studenti rozepisovali starého či mladého člověka v krátkosti a někteří využili celý prostor pro psaní.

Dále mě překvapil i metody, jakým se studenti snažili zapamatovat slovíčka. Uvědomila jsem si o jak jedinečný pro každého člověka je způsob učení. Studenti například používali různé pomůcky, a to jak obrázkové, tak i slovní. Také se snažili o různá propojení slov a například i vytváření různých příběhů.

Jsem ráda, že jsem pro svůj výzkum zvolila metodu experimentu, jelikož se jedná o jedinečnou možnost a zkušenost. Pocítila jsem podstatný rozdíl mezi prováděním experimentu v praxi a teoretickým studováním různých experimentů. Tato zkušenost se lišila v tom, že člověk si při provádění experimentu uvědomí, jaké faktory zde hrají roli a jakým způsobem mohou experiment ovlivnit. Například jsem si předtím neuvědomovala, jakou významnou roli má experimentátor ve smyslu moci a vůbec ovlivnění experimentu. Ráda bych podpořila experimentální metodu a účastnila nějakého experimentu.

Co se týká teoretických vysvětlení mého experimentu, tak ty uvádím v první části práce.

ZÁVĚR

Předkládaná bakalářská práce se zabývala vlivem stereotypů a postojů na chování či jednání člověka. Konkrétně jsem zkoumala stereotypy a postoje týkající se stáří.

V teoretické části jsem se pokusila čtenáře seznámit s nejdříve obecnými pojmy stereotypu a postoje z hlediska funkcí a struktur. Následně s určitým stereotypem a postojem na stáří. Také jsem přiblížila stáří pomocí popsání několika různých přístupů autorů pro vysvětlení stáří. Považovala jsem za důležité zmínit světově provedené experimenty ukazující efekt aktivace určitého stereotypu. V tomto případě často nejsou k dispozici texty v českém podání. Proto jsem pracovala s domácí a zahraniční literaturou, články a výzkumy.

V empirické části jsem pomocí výzkumného šetření zkoumala, zda aktivace stereotypu stáří povede k horšímu výkonu v mentálním testu. Na základě teoretické části se jako nejvhodnější metoda pro toto bádání ukázala metoda experimentu používající priming. Výzkumným šetřením v podobě experimentu se mi podařilo odpovědět na hypotézy, které jsem si na začátku stanovila. Ukázalo se, že aktivace stereotypu stáří má vliv na výkon osoby v testu učení. Výrazněji se však jevil horší výkon v rámci chybných odpovědí u studentů s aktivovaným stereotypem stáří.

V diskuzi jsem se zaměřila na limity svého výzkumu a na možné proměnné ovlivňující experiment. Dále jsem navrhla možné činy ke zlepšení experimentální činnosti a tím i vyvarování se chyb.

I když můj výzkumný vzorek nemohu prezentovat vzhledem k jeho velikosti a zpracování za reliabilní a všeobecně platný, přesto si myslím, že můj výzkum může sloužit pro jiné účely. Výsledky mého experimentu jsou konzistentní s jinými výzkumy v tom smyslu, že pomocí aktivace stereotypu lze ovlivnit výkon. Proto se můžeme v budoucnu zaměřit na to, pomocí kterých stereotypů lze dosáhnout zlepšení výkonu v učení a vybavování určitých naučených informací. Domnívám se tedy, že znalosti o aktivaci určitých stereotypů můžeme využít i v praxi. Například ve vzdělávacích zařízeních. Dále lze blíže zkoumat, jaké stereotypy zhoršují výkonnost, jaké patří do takzvaně ohrožených stereotypů a jaké mohou sloužit jako motivační stimul díky pozitivním reprezentacím.

Seznam použité literatury

- Allport, G. W. (2004). *O povaze předsudků* (přeložil Eduard Geissler). Praha: Prostor
- Bargh, J. A., Chen, M., & Burrows, L. (1996). Automaticity of social behavior: direct effect of trait construct and stereotype activation on action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71 (2), 230-244.
- Dijksterhuis, A., & van Knippenberg, A. (1998). The relation between perception and behavior, or how to win a game of trivial pursuit. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (4), 865-877.
- Eagly, A., & Chaiken, S. (1998). *Attitude structure and function*. Handbook of social psychology. Boston: McGraw Company.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Franěk, M. (2009). Priming aktivující sociální stereotypy a výkon v mentálním testu. *E-psychologie* [online]. 3 (2), 1-9. [10.4.2017] Dostupný z <http://e-psycholog.eu/pdf/franek.pdf>.
- Franěk, M., Mlejnek, R., & Petruzálek, J., (2011). Aktivace stereotypu posluchače hudebního žánru a mentální výkon. *Československa Psychologie*, 55(5), 412-421.
- Gruss, P. (Ed.). (2009). *Perspektivy stárnutí*. Praha: Portál.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Haškovcová, H. (2010). *Fenomén stáří*. Praha: Panorama.
- Hayesová, N. (2007). *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2010). *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Hewstone, M., & Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hnilica, K. (2010). *Stereotypy, předsudky, diskriminace (pojmy, měření, teorie)*. Praha: Karolinum.

- Hnilica, K., Francová, V., Komárková, & T., Smetáčková, I. (2017). Stereotypy a morální legitimizace sociální stratifikace. *Československá psychologie*, 61 (2), 109-127.
- Hnilica, K., & Radová, L. (2013). Rasismus? Postoje? Ideologie? K Determinantám etnických stereotypů. *Československa Psychologie*, 57 (2), 144-161.
- Katz, D., & Braly, K. (1933). Racial Stereotypes of one hundred College Students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280-290.
- Kosek, J. (2004). *Člověk je (ne)tvor společenský*. Praha: Dokořán.
- Maříková, H., Petrušek, M., & Vodáková, A. (1996). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- McCauley, C., Stitt, C. L., & Segal, M. (1980). Stereotyping: From prejudice to prediction. *Psychological Bulletin*, 87, 195–215.
- McGarty, C., Yzerbyt, V. Y., & Spears, R. (Eds.). (2002). *Stereotypes as explanations: The formation of meaningful beliefs about social groups*. Cambridge University Press.
- Myers, G. D. (2016). *Sociální psychologie*. Brno: Edika.
- Novák, T. (2002). *O předsudcích*. Brno: Doplněk.
- Palmore, E. (1999). *Ageism: Negative and positive*. New York: Springer Publishing Company.
- Steele, C.M., & Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69 (5), 797-811.
- Wheller, S. C., & Petty, R. E. (2001). The effects of stereotype activation on behavior: a review of possible mechanisms. *Psychological Bulletin*, 127, 6, 797-826.
- Říčan, P. (2014). *Cesta životem*. Praha: Portál.

- Stuart – Hamilton, I. (1999). *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- Tomečková, I. (2010). *Ageismus a postoje současné společnosti ke stáří a starým lidem*. (nepublikovaná bakalářská práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Tošnerová, T. (2002). *Ageismus průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
- Výrost, J., & Slaměnik, I. (Eds.) (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada.
- Ward, A. R. (1984). The Marginality and Salience of Being old: When is age Relevant? *Gerontologist*, 24 (3), 227-232.

Seznam tabulek

Tabulka 1 Základní deskriptivní údaje	40
Tabulka 2 Rozdělení dle věku respondenta	41

Seznam příloh

Příloha č. I Priming stáří a mládí

Příloha č. II Test učení

Příloha č. III Tabulky

Příloha č. I Priming stáří a mládí

1. Představte si konkrétního starého člověka ve věku kolem sedmdesáti let a volnou formou napište odpovědi na následující otázky:

- (1) Jak se obléká?
- (2) Jaké má vlastnosti?
- (3) Typický den tohoto starého člověka (jaké činnosti dělá?)
- (4) O co se zajímá?
- (5) Jak tráví volný čas?
- (6) Co je pro něj/ní v životě důležité?

2. Představte si konkrétního mladého člověka kolem pětadvaceti let a volnou formou napište odpovědi na následující otázky:

- (1) Jak se obléká?
- (2) Jaké má vlastnosti?
- (3) Typický den tohoto mladého člověka (jaké činnosti dělá?)
- (4) O co se zajímá?
- (5) Jak tráví volný čas?
- (6) Co je pro něj/ní v životě důležité?

Příloha č. II Test učení

- 1) emit - nakupovat
- 2) proditio - zrada
- 3) caelum - nebe
- 4) chamomilla - heřmánek
- 5) ira - hněv
- 6) vicus - osada
- 7) conticinium - večer
- 8) ignis - oheň
- 9) contumax - vzdorný
- 10) coniugium - sňatek
- 11) largior - rozdávat
- 12) tumultus - bouře
- 13) refugium - útočiště
- 14) acus - jehla
- 15) ferio - udeřit
- 16) consobrinus - bratranec
- 17) dulcis - příjemný
- 18) verso - pohybovat
- 19) invicem - vzájemně
- 20) abire - odcházet

Příloha č. III Tabulky

Tabulka 3 Základní deskriptivní údaje

	Skupiny	Počet probandů	Průměr	Směrodat. odchylka	t test
Výkon (počet správně vybavených slov)	priming stáří	22	9,00	4,375	t (42) = 0,694
	priming mládí	22	9,95	4,736	p = 0,491
Chyby (počet nesprávně vybavených slov)	priming stáří	22	2,09	1,743	t (42) = 2,592
	priming mládí	22	0,95	1,090	p = 0,013

Tabulka 4 Rozdělení dle věku respondenta

	věk respondenta	Počet probandů	Průměr	Směrodat. odchylka
Výkon (početsprávně vybavených slov)	2. ročník (průměrně 21 let)	22	11,36	4,147
	5. ročník (průměrně 25 let)	22	7,59	4,171
Chyby (počet nesprávně vybavených slov)	2. ročník (průměrně 21 let)	22	1,64	1,590
	5. ročník (průměrně 25 let)	22	1,41	1,532

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Rokšana Vintoniv

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Stereotypy a postoje týkající se stáří

Počet stran (bez příloh): 50

Celkový počet stran příloh: 6

Počet titulů české literatury a pramenů: 24

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 10

Počet internetových odkazů: 0

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Rok dokončení práce: 2017

Evidenční list knihovny

Souhlasím s tím, aby má bakalářská/diplomová práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze, dne:.....

.....

Uživatel/ka potvrzuji svým podpisem, že pokud tuto bakalářskou/diplomovou práci využiji ve své práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jména, příjmení	Adresa	Datum	Podpis

**Posudek vedoucího bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky Roksana Vintoniv
 Název práce ***Stereotypy a postoje týkající se stáří.***
 Obor studia psychologie
 Vedoucí práce doc. Karel Hnilica

HODNOCENÍ PRÁCE

stupnice**

1	2	3	4	0
---	---	---	---	---

Problém, otázky a hypotézy

Jasnost a srozumitelnost formulací výzkumných otázek
 Původnost, originalita hypotéz
 Teoretické zdůvodnění hypotéz
 Byly hypotézy formulovány před sběrem dat?
 Operacionalizace hypotéz (testovatelnost, falzifikovatelnost)

X				
X				
X				
X				
	X			

Práce s odbornou literaturou

Využití odborných časopiseckých zdrojů
 Využití recentních pramenů (z posledních 2-5 let)
 Využití původních pramenů (nikoli sekundární literatury)
 Kvalita/původnost zpracování odborné literatury

	X			
	X			
	X			
	X			

Dodržování citačních norem APA

Citace pramenů (autorů) v textu
 Citace v textu (přímá, sekundární, parafrázování atp.)
 Citace pramenů v seznamu literatury
 Vytvoření seznamu literatury (úplnost, shoda s citacemi v textu)

X				
X	X			
X	X			
X				

Výzkumná metoda

Pilotní studie
 Výběrový soubor (vhodnost, složení, velikost, apriorní síla testů)
 Jde o pouze jednou analyzovaný soubor? (síla, geneze hypotéz)
 Vhodnost použité výzkumné strategie pro test výzkumných hypotéz
 jsou formulovány alternativní hypotézy?
 umožňuje strategie kontrolovat alternativní hypotézy?
 Jde o původní metodu/techniku/nástroj měření proměnných?
 Popis použitých technik sběru dat (dotazníků, testů atp.)
 Uvedení psychometrických vlastností použitých technik: reliabilita

				X
	X			
X				
X				
				X
				X
X				
X				
				X

Analýza dat

Jsou uvedeny základní deskriptivní údaje (M, SD, %, r, ...)?
 Jsou tabulky a grafy dostatečně popsány?
 Byly adekvátně testovány všechny hypotézy?
 Jsou uvedeny velikosti účinku (r, d, R², η²)?
 Jsou uvedeny informace o síle testů?
 Je provedena korekce pro počet testů?
 Jsou testy a jejich výsledky správně prezentovány?

X				
X				
X				
				X
				X
				X
X	X			

Redundantní údaje

Jsou v textu uváděny pouze nebytné tabulky a grafy?
 Jsou provedeny pouze testy týkající se hypotéz?

X				
X				

Interpretace výsledků šetření

Jsou výsledky statistických testů správně interpretovány?
 Pokud se hypotézy nepotvrdily, je proveden rozbor možných příčin?

X				
X				

** 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – špatně (špatné provedení, absence, ...); 0 – nehodnoceno, neaplikovatelné, nekontrolováno atp.

DALŠÍ KRITÉRIA

ANO	NE	?
-----	----	---

Navazuje práce na odborné publikace školitele?

x		
---	--	--

Navazuje práce na bakalářské a diplomové práce studentů PVŠPS?

	x	
--	---	--

Je dodržen počet předepsaných znaků?

x		
---	--	--

Podrobnější zdůvodnění hodnocení:

Pojmy, hypotézy, výzkum a jeho výsledky

V teoretické části se autorka nejprve věnuje rozboru základních pojmů, tj. stereotypů, postojů, stárí, stereotypů stárí a postojů k němu. Následuje výkladem metody primingu a uvádí některé experimenty. Na základě rozboru pramenů dospívá k formulaci těchto dvou hypotéz:

H1: Aktivace stereotypu stárí povede k horšímu výkonu v mentálním testu než aktivace stereotypu mládí.

H2: Aktivace stereotypu stárí povede k vyšší chybovosti v mentálním testu než aktivace stereotypu mládí.

Jejího experimentu se zúčastnilo 44 studentů. K testu hypotéz použila metodu primingu.

Data a jejich analýzy prezentuje pomocí dvou přehledných tabulek a dvou grafů. Hypotézy testuje pomocí t testů. Výsledky jsou v souladu s oběma hypotézami; jeden z nich je statisticky signifikantní.

Hypotézy jsou odvážné a originální. Rovněž způsob jejich testování je inovativní. Vlastní experiment naznačuje nosný směr dalšího výzkumu (pro diplomovou práci?).

Práce s odbornou literaturou

Autorka – jak je u bakalářských prací obvyklé – hodně čerpá z učebnic a jiných sekundárních zdrojů.

Prostudovala ale i několik náročných původních výzkumných prací, které jistě nebylo snadné číst. Teoretické části práce by však bylo prospělo, kdyby čerpala více z původních a více recentních zdrojů.

Dodržování citačních norem APA

Autorka používá normy APA takřka bezchybně. Občas však cituje zprostředkovaně zdroje, které jsou dostupné. Například Lippmann (1922) je dostupný v českém překladu.

Na s. 15 by bylo vhodné uvést odkazy na Eriksona a Junga, případně zmínit, že jde o interpretaci Thorové (2015).

Seznam literatury je zpracován v souladu s normami APA. Jsou v něm však drobné nepřesnosti (například je zbytečně uvádět v závorkách údaj o čísle (issue); není přesně dodrženo abecední seřazení autorů; občas je špatně používána kurzíva, občas chybí interpunkční znaménko).

Český pravopis, překlady, chyby atp.

V práci je několik stylistických a gramatických chyb. Autorka mj. píše „chronický věk“ (má být chronologický).

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Domníváte se, že je možno vysvětlit horší výsledky starších lidí v některých úkolech vyžadujících soustředění a paměť působením autostereotypů?

Práce splňuje podmínky kladené na bakalářskou práci a **doporučuji ji k obhajobě.**

Navrhovaná klasifikace: **výborně**

Datum, podpis: 7. 8. 2017

doc. Karel Hnilica

**Posudek oponenta bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Roksana Vintoniv
Obor studia: Psychologie
Název práce: Stereotypy a postoje týkající se stáří
Oponent práce: Mgr. Lucie Vacková Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 50
Počet stránek příloh: 6
Počet titulů v seznamu literatury: 30

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		x		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	x			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	x			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- 1) Vysvětlíte vztah mezi stereotypy a postoji člověka.
- 2) Lze generalizace v lidském myšlení zachytit i na přístupu člověka k přírodě a okolnímu světu? V čem spočívá jejich nebezpečí?
- 3) Je možné, že někteří studenti z Vašeho experimentu mohli mít již předchozí zkušenost s latinským jazykem, což by ovlivnilo jejich hodnocený výkon? Nezvažovala jste eliminaci této proměnné?

Celkové zhodnocení (klady a nedostatky):

Autorka bakalářské práce zvolila společensky aktuální téma z oblasti sociální psychologie. V teoretické části textu nejprve definuje klíčové pojmy, poté věnuje pozornost problematice stáří, podrobněji se pak zabývá stereotypy a postoji moderní společnosti ke stáří. Dále předkládá některé výzkumy realizované v oblasti experimentů aktivujících stereotypy a podrobněji vysvětluje metodu priming, kterou následně využije v rámci osobního výzkumu. V praktické části bakalářské práce předkládá výzkum zabývající se experimentálním testováním stereotypu stáří. Autorka u dvou vybraných skupin studentů Pražské vysoké školy psychosociálních studií zkoumá, zda aktivací stereotypu stáří dojde ke zhoršení výkonu člověka v testu učení.

Po stránce obsahové a formální považuji bakalářskou práci za zdařilou a oborově přínosnou. Autorka téma důkladně zpracovala, prokázala schopnost propojit teoretické znalosti s praktickou zkušeností. V diskusi sebekriticky a s odstupem nahlíží zvolený výzkumný postup. Postrádám zde však poukaz na jednu možnou významnou proměnnou – znalost latinského jazyka, která mohla některé studenty při testu učení latinských slov zvýhodnit. Oceňuji stylistický projev autorky.

Ke stránce gramatické mám následující poznámky. V textu se občas vyskytují překlepy či nedokončená slova, zaznamenala jsem čtyři pravopisné chyby.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně-velmi dobře - dle výsledku obhajoby

Datum, podpis: 3/9 2017

Mgr. Lucie Vacková Ph.D.